

ΣΟΣΙΑΛΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ: ΑΠΟ ΤΗ ΣΥΓΚΛΙΣΗ ΜΕ ΤΟΝ ΑΣΤΙΚΟ ΡΕΦΟΡΜΙΣΜΟ ΣΤΗΝ ΚΡΙΣΗ (Α΄ ΜΕΡΟΣ)

του Αποστόλη Χαρίση

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Τα σοσιαλδημοκρατικά ή ρεφορμιστικά «εργατικά» κόμματα αποτελούν εδώ και πολλές δεκαετίες βασικό συστατικό στοιχείο του πολιτικού και κομματικού συστήματος πολλών αναπτυγμένων καπιταλιστικών κοινωνιών. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα έντονα στη Δυτική Ευρώπη, απ' όπου εξάλλου έλκει την ιστορική της καταγωγή η σοσιαλδημοκρατία, αλλά και σε χώρες που αποτελούν κατά κάποιο τρόπο «ιστορικο-γεωγραφική προέκταση» του ευρωπαϊκού καπιταλισμού, όπως η Αυστραλία και η Νέα Ζηλανδία (η περίπτωση των ΗΠΑ, όπου το ρεύμα του ρεφορμισμού στο εργατικό κίνημα εκφράζεται διαφορετικά, δίχως ισχυρή αυτοτελή πολιτική - κομματική μορφή, αλλά ως κάποιου είδους «λόμπι» ή «ομάδες πίεσης» και «ομάδες συμφερόντων» μέσα στο αστικό πολιτικό σύστημα και το κράτος και ιδιαίτερα μέσα από το Δημοκρατικό Κόμμα, αποτελεί φαινόμενο που χρήζει ειδικής ανάλυσης, η οποία δεν υπάρχει χώρος να γίνει εδώ), ενώ, ως τύπος κομματικού σχηματισμού, έχει αναπτυχθεί πλέον και σε πολλές άλλες χώρες και περιοχές του κόσμου, όπως στη Λατινική Αμερική και αλλού.

Από τις αρχές του 20ού αιώνα, αλλά ιδιαίτερα μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, τα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα αποτέλεσαν τον έναν από τους δύο πόλους του αστικού δικομματισμού σε μια σειρά χώρες. Σε κάποιες μάλιστα από αυτές (βλ. λ.χ. τη Σουηδία) μονοπωλούσαν την κυβερνητική εξουσία για το μεγαλύτερο διάστημα της μεταπολεμικής περιόδου μέχρι και σήμερα. Ο ρόλος τους ήταν να προωθούν την καπιταλιστική ανάπτυ-

Ο Αποστόλης Χαρίσης είναι συνεργάτης της Ιδεολογικής Επιτροπής της ΚΕ του ΚΚΕ.

ξη (και άρα την αύξηση της κερδοφορίας και την περαιτέρω συγκέντρωση και συγκεντροποίηση του κεφαλαίου, εξυπηρετώντας τα συμφέροντα των μονοπωλιακών αστικών τάξεων των εν λόγω χωρών), διασφαλίζοντας τη συναίνεση και εγκλωβισμό της εργατικής τάξης και των άλλων λαϊκών στρωμάτων μέσα στο αστικό πολιτικό σύστημα και την αστική ιδεολογία, επιτυγχάνοντας την απαραίτητη για την ολιγαρχία «ταξική ειρήνη». Η βασική λειτουργία των κομμάτων αυτών ήταν να κλείνουν κάθε δρόμο στην αυτοτελή πολιτική δράση της εργατικής τάξης και σε κάθε προσπάθεια για επαναστατικό προσανατολισμό της στην αλλαγή της κοινωνίας. Για πάνω από 70 χρόνια φαίνεται ότι ανταποκρίνονταν αρκετά ικανοποιητικά σε αυτή τη λειτουργία. Η οικονομία αναπτυσσόταν και μεγεθυνόταν, οι κρίσεις αντιμετωπιζόνταν, η εργατική τάξη παρέμενε σε μεγάλο βαθμό ενσωματωμένη και υπάκουη στις επιταγές ανάπτυξης του καπιταλιστικού συστήματος, τα κομμουνιστικά κόμματα -εκείνα που επέμεναν να έχουν επαναστατικό προσανατολισμό- έβλεπαν συχνά τη δύναμή τους να παραμένει στάσιμη ή ακόμα και να μειώνεται, η πολιτική και ιδεολογία της αστικής τάξης κυριαρχούσε (όπως κυριαρχεί και σήμερα άλλωστε), η ενιαία στάση των καπιταλιστικών κρατών απέναντι στο διεθνές σοσιαλιστικό στρατόπεδο διατηρούνταν.

Σε καπιταλιστικές χώρες λιγότερο αναπτυγμένες που είχαν διαφορετική πολιτική ιστορία (μακρά ύπαρξη δικτατορικών αστικών καθεστώτων), όπως στη Νότια Ευρώπη (Ισπανία, Πορτογαλία, Ελλάδα), ισχυρά σοσιαλδημοκρατικά κόμματα εμφανίστηκαν¹ μόλις στη δεκαετία του 1970, αλλά και εκεί έπαιξαν το ρόλο που είχαν στη Δυτική Ευρώπη και συγκρότησαν με επιτυχία τον έναν από τους δύο πόλους του δικομματικού αστικού πολιτικού συστήματος, συνδέοντας μάλιστα την ύπαρξη και δράση τους με την ολοκλήρωση του αστικού εκσυγχρονισμού της πολιτικής ζωής αυτών των κοινωνιών.

Ωστόσο, εδώ και τρεις δεκαετίες περίπου, ο «παραδοσιακός» ρόλος αυτών των κομμάτων τόσο στην αστική πολιτική όσο και στην ιδεολογία, αφού πρώτα έφτασε στην κορύφωσή του, άρχισε (αρχής γενομένης από τη Βρετανία και το εκεί Εργατικό Κόμμα και στη συνέχεια στις άλλες χώρες

1. Η «επανεμφάνιστηκαν» τότε, δηλαδή απέκτησαν εκ νέου ισχυρή πολιτική παρουσία, αφού λ.χ. το 1936 στην Ισπανική Δημοκρατία οι σοσιαλδημοκράτες ήταν η πρώτη δύναμη του Λαϊκού Μετώπου, ενώ το ίδιο το Σοσιαλιστικό Κόμμα Ισπανίας (PSOE) είχε ιδρυθεί από πολύ παλιότερα (1879).

που είχαν σοσιαλδημοκρατική παράδοση) να αμφισβητείται, όπως επίσης και η εκλογική επιρροή και δύναμή τους. Το φαινόμενο συνεχίστηκε και στη δεκαετία του 1980, ενώ μετά την αντεπανάσταση του 1989 - 1991 άρχισε να γίνεται λόγος περί «κρίσης της σοσιαλδημοκρατίας». Το τελευταίο διάστημα οι συζητήσεις περί «κρίσης» έχουν ενταθεί ακόμη περισσότερο και στη χώρα μας, με αφορμή την πρόσφατη εκλογική υποχώρηση του ΠΑΣΟΚ, σε συνδυασμό μάλιστα και με την τελευταία εκλογική ήττα των σοσιαλιστών στη Γαλλία, λόγω και των πολλών παραλληλίων και εξωτερικών ομοιοτήτων, αλλά και των στενών σχέσεων του γαλλικού και του ελληνικού σοσιαλδημοκρατικού κόμματος.²

Τα πρόσφατα γεγονότα σχετικά και με το 8ο Συνέδριο του ΠΑΣΟΚ, καθώς και οι συζητήσεις περί στρατηγικής και προοπτικών του κόμματος αυτού, καθιστούν επίκαιρη και αναγκαία την ενασχόληση με το ζήτημα της «κρίσης της σοσιαλδημοκρατίας» στις σημερινές συνθήκες.

Στο παρόν άρθρο επιχειρείται να εξεταστεί το κοινωνικο-ταξικό και πολιτικο-ιδεολογικό περιεχόμενο των εξελίξεων στη σοσιαλδημοκρατία σήμερα από τη σκοπιά των αναγκών και δυνατοτήτων ανάπτυξης του εργατικού και κομμουνιστικού κινήματος στη χώρα μας.

Το κείμενο αποτελείται από δύο μέρη. Αρχικά γίνεται μια προσπάθεια συνοπτικής παρουσίασης της ιστορικής πορείας της σοσιαλδημοκρατίας από τον καιρό της εμφάνισής της μέχρι και τη μεταπολεμική περίοδο. Σ' αυτό το μέρος επιχειρείται να δοθεί και η ταξική και πολιτική ουσία του ρεύματος αυτού μέσα στο εργατικό κίνημα και οι μεταμορφώσεις του. Στη συνέχεια επιχειρείται να δοθεί μια εξήγηση της σημερινής κρίσης της σοσιαλδημοκρατίας και των επιπτώσεών της σε πλευρές της πολιτικής οργάνωσης, του κράτους, του κομματικού συστήματος και του εργατικού κινήματος της καπιταλιστικής κοινωνίας. Και στα δύο αυτά μέρη της εργασίας γίνεται αναφορά στην ιστορία, τα ιδιαίτερα προβλήματα και πτυχές της κρίσης ειδικά της ελληνικής σοσιαλδημοκρατίας, ενώ τίθενται και κάποια ακόμη θέματα και ερωτήματα που προέκυψαν στη διάρκεια της ενα-

2. Στις δεκαετίες του '70 και του '80 τα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα στις δυο αυτές χώρες αποκτούν υπεροχή έναντι των αντίστοιχων ισχυρών κομμουνιστικών κομμάτων, παρουσιάζουν το κοινό χαρακτηριστικό της υπερπροβολής του «χαρισματικού λαϊκού ηγέτη» (Φ. Μιτεράν, Α. Γ. Παπανδρέου), κερδίζουν τις εκλογές με το ίδιο κεντρικό σύνθημα («*Changement*» - «Αλλαγή»), προχωρούν αρχικά σε προγράμματα εκτεταμένων εθνικοποιήσεων και αργότερα σε προγράμματα ιδιωτικοποιήσεων κ.ά.

σχόλησης με το παρόν κείμενο και τα οποία θα είχε ίσως νόημα να αποτελέσουν αντικείμενα μελλοντικής διερεύνησης.

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ ΚΑΙ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΣΟΣΙΑΛΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Η σοσιαλδημοκρατία έχει μακρά ιστορία. Το Σοσιαλδημοκρατικό Κόμμα Γερμανίας (SPD), ο πιο επιφανής εκπρόσωπος της διεθνούς σοσιαλδημοκρατίας διαχρονικά, ιδρύθηκε, ενοποιώντας διάφορες σοσιαλιστικές εργατικές οργανώσεις που υπήρχαν από πριν, το 1875 (το δανέζικο σοσιαλδημοκρατικό κόμμα είχε ιδρυθεί από το 1871 και ήταν τμήμα της Α΄ Διεθνούς των Εργατών) και ακολούθησε η ίδρυση και άλλων σοσιαλδημοκρατικών, σοσιαλιστικών και εργατικών κομμάτων σε μια σειρά καπιταλιστικές χώρες της Ευρώπης (στη Γαλλία το 1879, σε Ολλανδία και Βέλγιο τη δεκαετία 1884-1894, στη Σκανδιναβία επίσης στη δεκαετία του 1880 κ.α.). Επρόκειτο για μαζικά εργατικά κόμματα που αποτελούσαν αντανάκλαση της ραγδαίας ανάπτυξης του καπιταλισμού, της μεγάλης αύξησης της εργατικής τάξης και της ανόδου του εργατικού κινήματος και τα οποία έθεταν ως στόχο την ανατροπή της καπιταλιστικής κοινωνίας και την εγκαθίδρυση του σοσιαλισμού και του κομμουνισμού. Τα κόμματα αυτά στην πλειονότητά τους είχαν ως κεντρικό στοιχείο της επίσημης ιδεολογίας τους το μαρξισμό (δίχως ωστόσο να λείπει και η επίδραση άλλων ρευμάτων προμαρξιστικού-σοσιαλιστικού, μικροαστικού-σοσιαλιστικού, αλλά και αστικοδημοκρατικού χαρακτήρα) και στα πρώτα χρόνια της ύπαρξής τους σε σημαντικό βαθμό καθοδηγούνταν θεωρητικά από τους ίδιους τους ιδρυτές του επιστημονικού κομμουνισμού και κυρίως από τον Ενγκελς. Το 1889 ιδρύθηκε η Β΄ Διεθνής, ο απόγονος της οποίας (Σοσιαλιστική Διεθνής) υπάρχει μέχρι και σήμερα.

Η σοσιαλδημοκρατία λοιπόν ξεκίνησε σαν αυτοτελής έκφραση του εργατικού κινήματος, σαν μαζικός πολιτικός φορέας και πρωτοπορία της εργατικής τάξης που στόχευε στη σοσιαλιστική επανάσταση, στην εγκαθίδρυση της δικτατορίας του προλεταριάτου και στην οικοδόμηση της κομμουνιστικής κοινωνίας. Πώς λοιπόν κατέληξε σήμερα να συνιστά ένα αστικό κόμμα που δρα ενάντια στο επαναστατικό κίνημα;

Η αρχική εργατική σοσιαλδημοκρατία πέρασε στην ιστορία της μια σειρά από μεταμορφώσεις και αλλοιώσεις ώσπου να φτάσει στη σημερινή

κατάσταση. Θα προσπαθήσουμε να αναπαραστήσουμε στη συνέχεια αυτή την ιστορική πορεία, παραθέτοντας ορισμένα στάδια ή φάσεις εξέλιξης της στρατηγικής της, μετά την ολοκλήρωση του καθενός εκ των οποίων η σοσιαλδημοκρατία έβγαινε κάθε φορά όλο και πιο συντηρητική, όλο και πιο μακριά από τα συμφέροντα της εργατικής τάξης, φτάνοντας μέχρι του σημείου να συνιστά σήμερα μια από τις κυριότερες αντεπαναστατικές και αντικομμουνιστικές δυνάμεις στο σύγχρονο κόσμο. Ας αναφερθεί εδώ ότι η περιοδολόγηση που επιχειρείται είναι απλώς ενδεικτική, δε βασίζεται στη μελέτη όλων των πλευρών της εξέλιξης της σοσιαλδημοκρατίας και της σχέσης της με το εργατικό κίνημα και την πολιτική οργάνωση της καπιταλιστικής κοινωνίας, αλλά αποτελεί μόνο έναν τρόπο για να εκτεθούν ορισμένες σκέψεις για τον ιστορικό και σύγχρονο ρόλο της που ενδεχομένως συμβάλλουν στη σημερινή συζήτηση στο πλαίσιο του Κόμματος και του κινήματος. Επίσης, η περιοδολόγηση αυτή αναφέρεται όχι αποκλειστικά στον πραγματικό πολιτικό ρόλο της σοσιαλδημοκρατίας σε κάθε περίοδο, αλλά και στο πώς η ίδια ορίζει κάθε φορά το στρατηγικό της στόχο, δηλαδή το σοσιαλισμό (άρα και το πώς μεταβάλλεται η αντίληψή της για τον ίδιο το σοσιαλισμό στην πορεία του χρόνου), καθώς και τα μέσα με τα οποία τον προωθεί.

Α. ΠΡΩΤΟ ΣΤΑΔΙΟ 1889 - 1914: ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ ΣΤΑΣΗ ΣΤΟΝ ΟΠΟΡΤΟΥΝΙΣΜΟ ΚΑΙ ΤΗ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ

Όπως προαναφέρθηκε, στην αρχική περίοδο όλα τα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα έθεταν σαν προγραμματικό στόχο τους τη σοσιαλιστική επανάσταση, την κοινωνικοποίηση των μέσων παραγωγής και την οικοδόμηση της σοσιαλιστικής κοινωνίας. Επρόκειτο για την εποχή που είχε ήδη ξεκινήσει το πέρασμα από τον προμονοπωλιακό στο μονοπωλιακό καπιταλισμό. Η δοσμένη περίοδος στις πιο αναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες χαρακτηριζόταν από τη ραγδαία ανάπτυξη της βιομηχανίας, την εμφάνιση και ενδυνάμωση των μονοπωλίων, την ένταση της αποικιοκρατίας. Χαρακτηριστικό της περιόδου ήταν η σχετικά ειρηνική ανάπτυξη του καπιταλισμού στο εσωτερικό των αναπτυγμένων καπιταλιστικών χωρών, δηλαδή η απουσία μεγάλων πολεμικών αναμετρήσεων και αναταραχών στα εδάφη τους. Σε αυτές τις συνθήκες και με το εργατικό κίνημα συνεχώς να αναπτύσσεται, να δημιουργεί ισχυρές οργανωτικές συνδικαλιστικές δομές και το δικό του πολιτικό φορέα, να κερδίζει συχνά νέες κατα-

κτήσεις, η αστική τάξη υποχρεώνεται να ελιχθεί και να προσαρμόσει την πολιτική και την ιδεολογία της, καθώς και το ίδιο της το κράτος με τρόπο ώστε να περιορίσει την απειλή της επανάστασης. Κατακτιέται το «καθολικό» δικαίωμα ψήφου³, το οποίο τα εργατικά σοσιαλιστικά κόμματα αξιοποιούν αμέσως και αποκτούν πρόσβαση στις κοινοβουλευτικές διαδικασίες. Σταδιακά ωστόσο η κυρίαρχη θέση του επαναστατικού μαρξισμού (που δεν ήταν ποτέ απόλυτη) αρχίζει να υποχωρεί μέσα στο κόμμα, ενώ δυναμώνει το οπορτουνιστικό ρεύμα. Η κοινωνική βάση της εμφάνισης και ισχυροποίησης του οπορτουνισμού ήταν η εμφάνιση της εργατικής αριστοκρατίας και γραφειοκρατίας μέσα στην εργατική τάξη, δηλαδή ορισμένων ανώτερων στρωμάτων των εργατών, η θέση των οποίων είχε καλύτερες δυσανάλογα σε σχέση με το σύνολο της τάξης και τα οποία έτειναν ουσιαστικά να «εξαγοραστούν» κοινωνικά από την αστική τάξη και το κράτος της, διαχωρίζοντας τον εαυτό τους από το σύνολο της εργατικής τάξης και ενισχύοντας τις τάσεις συμβιβασμού και συμφιλίωσης με την κοινωνία της εκμετάλλευσης⁴. Στο θεωρητικό επίπεδο των κομμάτων ο μαρξισμός (διαλεκτικός και ιστορικός υλισμός) χάνει έδαφος από το μεταφυσικό υλισμό, τον καντιανισμό και το θετικισμό (στη βάση των οποίων εμφανίστηκε το ρεύμα της αναθεώρησης του μαρξισμού), στο ιδεολο-

3. *Ετσι είναι συνήθεια να αποκαλείται στην αστική ιστοριογραφία. Ωστόσο δεν επρόκειτο για καθολικό δικαίωμα ψήφου, αφού εξαφούσε τις γυναίκες, δηλαδή τουλάχιστον το μισό πληθυσμό της κοινωνίας. Αρα επρόκειτο για το καθολικό δικαίωμα ψήφου στους ενήλικους άντρες μόνο και συχνά μάλιστα με σημαντικούς περιορισμούς (εκτός από τους ντε φάκτο ταξικούς περιορισμούς της αστικής κοινωνίας), ιδιαίτερα μάλιστα σε ό,τι αφορά το «εκλέγεσθαι».*
4. *Η εργατική τάξη δεν είναι συμπαγής και αδιαφοροποίητη. Χαρακτηρίζεται από μια ορισμένη εσωτερική δομή, από διαφοροποίηση σε επιμέρους τμήματα και διαστρωμάτωση. Βλέπουμε και σήμερα ότι υπάρχουν συγκεκριμένα εργατικά στρώματα που αφενός είναι πιο καλοπληρωμένα και έχουν καλύτερη κοινωνική θέση και αφετέρου υπερεκπροσωπούνται όσον αφορά τη συνδικαλιστική οργάνωση του συνόλου της εργατικής τάξης. Βλέπε για παράδειγμα τους μόνιμους εργαζόμενους του κρατικού («δημόσιου») τομέα και τη σχέση τους προς τους συμβασιούχους κλπ. του δημοσίου, βλέπε επίσης τους εργαζόμενους σε ΔΕΚΟ (ιδιαίτερα πριν από 15-20 χρόνια) και το βάρος τους στην οργάνωση της ΓΣΕΕ. Οποιοσ έλεγχε τα συνδικάτα των ΔΕΚΟ και των Τραπεζών, καθώς και ορισμένων μεγάλων ιδιωτικών επιχειρήσεων και ομίλων επιχειρήσεων, έλεγχε (και ελέγχει και σήμερα) και τη ΓΣΕΕ. Βέβαια τότε, στα τέλη του 19ου και στις αρ-*

γικο-πολιτικό επίπεδο ο επαναστατισμός δίνει χώρο στον εξελικτισμό (βλ. ρεφορμισμό), ο πολιτικός χαρακτήρας και προσανατολισμός της πάλης στον οικονομισμό. Εμφανίζεται και αποκτά δύναμη μέσα στη σοσιαλδημοκρατία το ρεύμα εκείνο που στη θεωρία βασιζόταν στην αναθεώρηση του μαρξισμού, στην πολιτική πρακτική χαρακτηριζόταν από οπορτουνισμό και που ονομάστηκε ρεφορμισμός («εργατικός ρεφορμισμός»), με πιο επιφανή και «εμβληματικό» εκπρόσωπο τον Ε. Μπερνστάιν. Η ειρηνική και συνεχής καπιταλιστική ανάπτυξη για μια ολόκληρη γενιά, η γενίκευση των κοινοβουλευτικών διαδικασιών (που τότε ήταν ακόμη κάτι καινούργιο για τους εργαζόμενους), η νέα διαφοροποίηση και διαστρωμάτωση της εργατικής τάξης και η εμφάνιση της εργατικής αριστοκρατίας και γραφειοκρατίας, μερικές φορές η θεωρητική αδυναμία των ηγεσιών ή και της βάσης των εργατικών κομμάτων (σε μεγάλο βαθμό επρόκειτο για καθαρά «εργατικά κόμματα» όσον αφορά τη σύνθεσή τους και αποτελούνταν από χειρώνακτες και συχνά πρώτης γενιάς εργάτες με συγκριτικά χαμηλό επίπεδο μόρφωσης και πολιτικής εμπειρίας, κάτι που έχει σημασία όσον αφορά το θεωρητικό και πολιτικό έλεγχο και κριτική των ηγετών

χές του 20ού αιώνα δεν υπήρχαν τόσο κρατικοί εργαζόμενοι όσο «κρατικοί διοικητικοί υπάλληλοι», κάτι διαφορετικό από τη σημερινή κατάσταση πραγμάτων. Το αντίστοιχο των σημερινών μονίμων ειδικευμένων εργατοϋπαλλήλων των ΔΕΚΟ και του κρατικού τομέα τότε ήταν ορισμένα συγκεκριμένα τμήματα των ειδικευμένων εργαζομένων στις πολύ μεγάλες ιδιωτικές βιομηχανικές επιχειρήσεις (αυτό το τμήμα της εργατικής αριστοκρατίας υπάρχει και σήμερα και όπως και τότε παίζει τον ίδιο ρόλο, σαν αποτέλεσμα και της συνεργασίας των μεγαλοκαπιταλιστών με το κράτος τους και το αστικό πολιτικό και κομματικό σύστημα, καθοριστικό ρόλο στο οποίο κατέχει η σοσιαλδημοκρατία). Η μελέτη της εσωτερικής δομής και της οριζόντιας και κάθετης διαφοροποίησης μέσα στην εργατική τάξη και της ιστορικής εξέλιξής της έχει εξαιρετικά μεγάλη σημασία για τον καθορισμό της στρατηγικής και της τακτικής του επαναστατικού κόμματος, με στόχο φυσικά την επίτευξη της ενότητάς της για την προώθηση του στόχου της επαναστατικής αλλαγής της κοινωνίας. Η εσωτερική διαφοροποίηση της εργατικής τάξης αντανακλά την εξέλιξη του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και αντανακλάται με τη σειρά της στην οργάνωση του εργατικού κινήματος, τον προσανατολισμό του, τις μορφές ταξικής πάλης κ.ο.κ. Για μια ανάλυση του φαινομένου της εργατικής αριστοκρατίας και της σημασίας του για το εργατικό κίνημα, βλ. Παπαδόπουλος Μ., «Η κοινωνική ρίζα του οπορτουνισμού: "Εργατική αριστοκρατία", διάσπαση της εργατικής ενότητας», Κομμουνιστική Επιθεώρηση, τεύχος 1/2008, σελ. 115-139.

από πλευράς τους, ιδιαίτερα όταν οι ηγέτες προέρχονταν από μορφωμένα αστικά στρώματα), ιδιαίτερα μετά το θάνατο του Ενγκελς, οδήγησαν τα σοσιαλδημοκρατικά εργατικά κόμματα σε ανεπαίσθητες -λόγω του βαθμιαίου χαρακτήρα τους- αλλά ουσιαστικές ιδεολογικές και πολιτικές μετατοπίσεις. Εφτασαν να είναι σε μεγάλο βαθμό προσανατολισμένα από τη μια στη συνδικαλιστική οργάνωση και την οικονομική πάλη και από την άλλη στο «σοσιαλισμό της ψηφοδόχου», δηλαδή στην προσπάθεια να αλλάξουν πολιτικά την κοινωνία κατά κύριο λόγο με κοινοβουλευτικές μεθόδους, με τη δύναμη κυρίως της εργατικής και λαϊκής ψήφου (υπό την επίδραση και του γεγονότος της απουσίας μεγάλων κρίσεων και επαναστατικών καταστάσεων που χαρακτήριζαν την προηγούμενη φάση ανάπτυξης του καπιταλισμού και του εργατικού κινήματος, βλ. λ.χ. τις αστικοδημοκρατικές επαναστάσεις του 1848 ή ακόμα περισσότερο την Κομμούνα του Παρισιού το 1871), τείνοντας έτσι να υποκαταστήσουν το σκοπό με το μέσο της δράσης. Παρότι υπήρξαν πολλές αντιστάσεις σε αυτή την εξέλιξη και παρά την έντονη ιδεολογική πάλη που διεξαγόταν μέχρι και το ξεκίνημα του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου στο εσωτερικό της σοσιαλδημοκρατίας, στην πιο κρίσιμη καμπή της πάλης αποδείχτηκε ότι ο επαναστατικός της χαρακτήρας είχε προ πολλού διαβρωθεί.

Παρά το φραστικό προσανατολισμό στη σοσιαλιστική επανάσταση, πολλοί ηγέτες της σοσιαλδημοκρατίας, στην πράξη, ούτε προσανατολίζονταν σε αυτή ούτε την περίμεναν. Ενδεικτικά, όπως αναφέρει ένας σύγχρονος συγγραφέας, «το 1899, ο Auer (σ.σ. Ignaz Auer, τότε Γραμματέας του SPD) έγραψε στον Μπερνστάιν: “Καλέ μου Ede, δεν είναι ποτέ δυνατό να πάρουμε τυπικές αποφάσεις για να υλοποιήσουμε τα πράγματα που προτείνεις, αυτά που προτείνεις δεν λέγονται, απλώς γίνονται”... Σταδιακά όμως οι ηγέτες του SPD ούτε έκαναν τα πράγματα που έλεγαν ούτε μπορούσαν να πουν τα πράγματα που έκαναν»⁵. Κάπως έτσι είχαν τα πράγματα και στα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα άλλων χωρών (στη Γαλλία με το Μιλλεράν και το Ζωρές, στην Αυστρία με τον Οττο Μπάουερ και το Χίλφερτιγκ, στην Ολλανδία και αλλού). Ο επαναστατικός δρόμος εγκαταλείπεται σιγά-σιγά χωρίς ρητή αποκήρυξη. Χρειάστηκε το γεγονός της κήρυξης του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου για να φανεί το μέγεθος της πολιτι-

5. Σεφεριάδης Σ.: «Σοσιαλδημοκρατικές στρατηγικές στον 20ό αιώνα», στο Κατσούλης Η. (επιμ.), «Νέα σοσιαλδημοκρατία. Περιεχόμενα πολιτικής, θεσμοί, οργανωτικές δομές», Αθήνα 2002, σελ. 89.

κής και ιδεολογικής μετατόπισης της σοσιαλδημοκρατίας, η πλήρης άρνηση της επαναστατικής στρατηγικής από μεριάς της, η απόλυτη προδοσία των συμφερόντων της εργατικής τάξης όλων των χωρών. Στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο τα κυριότερα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα ακολούθησαν πιστά τις αστικές τάξεις των χωρών τους στο γενικευμένο μακελειό των ευρωπαϊκών (και όχι μόνο) λαών για τα συμφέροντα του μονοπωλιακού κεφαλαίου. Τότε επέρχεται και η διάσπαση στο εσωτερικό της σοσιαλδημοκρατίας, το επαναστατικό τμήμα της οποίας ιδρύει τα κομμουνιστικά κόμματα και στη συνέχεια την Κομμουνιστική Διεθνή. Έτσι συντελείται το γνωστό ιστορικό «σχίσμα» και διάσπαση του συνολικού εργατικού κινήματος σε κάθε χώρα και διεθνώς, σε επαναστατικό και ρεφορμιστικό, που συνεχίστηκε και αργότερα⁶.

Το «σχίσμα» αυτό, μεταξύ επαναστατικού και ρεφορμιστικού εργατικού κινήματος, αποτελούσε αντανάκλαση των αλλαγών που είχαν επέλθει στο ίδιο το καπιταλιστικό σύστημα. Το τελευταίο είχε πια περάσει στο ανώτατο και τελευταίο, δηλαδή στο μονοπωλιακό του στάδιο ανάπτυξης και το γεγονός αυτό σηματοδοτούσε την εμφάνιση μιας νέας ιστορικής εποχής, της εποχής «του ιμπεριαλισμού και των σοσιαλιστικών επαναστάσεων». Από τη σκοπιά της λογικής της ανάπτυξης του κινήματος της εργατικής τάξης, αν τα χρόνια από το 1875 μέχρι το 1900 αντιστοιχούσαν στη φάση της συγκρότησης των μαζικών εργατικών κομμάτων, δηλαδή στη φάση της συγκέντρωσης των δυνάμεων της εργατικής τάξης και στην τοποθέτηση -σε μαζική, πρακτική βάση- του «κοινωνικού ζητήματος» (δηλαδή της ανάγκης επαναστατικής αλλαγής της κοινωνίας), η κατοπινή περίοδος αντιστοιχούσε πια στην επίλυσή του, δηλαδή στην πραγματοποίηση της κοινωνικής επανάστασης και την οικοδόμηση της σοσιαλιστικής κοινωνίας. Συνεπώς άλλαξε ο χαρακτήρας της εποχής, άρα και τα καθή-

6. Στη ρωσική σοσιαλδημοκρατία, η διάσπαση είχε ουσιαστικά επέλθει από το 1903, στο δεύτερο συνέδριο του ΣΔΕΚΡ, όταν το κόμμα ουσιαστικά χωρίστηκε σε δύο κόμματα, τους «πλειοψηφίσαντες» (μπολσεβίκους, στα ρωσικά) και τους «μειοψηφίσαντες» (μενσεβίκους), που συνιστούσαν το επαναστατικό και το ρεφορμιστικό τμήμα αντίστοιχα στο σοσιαλδημοκρατικό εργατικό κίνημα της Ρωσίας. Ο έγκαιρος διαχωρισμός του επαναστατικού τμήματος και άρα η αυτοτέλειά του από την αρχή είχε μεγάλη ιστορική σημασία, τόσο για την ακολουθία των γεγονότων που οδήγησαν στη νικηφόρα έκβαση της Οκτωβριανής Επανάστασης, όσο και για τη δόμηση του διεθνούς επαναστατικού εργατικού κινήματος μετά από αυτή, όπου οι μπολσεβίκοι έπαιξαν απόλυτα ηγετικό ρόλο.

κοντα που έμπαιναν μπροστά στο επαναστατικό εργατικό κίνημα⁷.

Με το γεγονός αυτό, με το «κραχ», κατά το Λένιν, δηλαδή την απόλυτη πολιτική χρεοκοπία της σοσιαλδημοκρατίας ως εκφραστή της ιστορικής αποστολής της εργατικής τάξης, τελειώνει η πρώτη φάση ζωής αυτού του πολιτικού ρεύματος, ενώ ταυτόχρονα συντελείται κατά κάποιο τρόπο η διαμόρφωση αυτού που ονομάζεται σήμερα «σοσιαλδημοκρατία», γεννιέται δηλαδή η σύγχρονη σοσιαλδημοκρατία σαν μια δύναμη στην υπηρεσία της αστικής τάξης. Στη διάρκεια αυτής της πρώτης φάσης διαμορφώνεται η νέα, μη επαναστατική πια, στρατηγική της σοσιαλδημοκρατίας που συνίσταται στην επίτευξη του σοσιαλισμού διαμέσου μεταρρυθμίσεων εντός του καπιταλιστικού συστήματος, στρατηγική που θα αναπτυχθεί περαιτέρω στο μεσοπόλεμο, όταν η σοσιαλδημοκρατία θα μετέχει πιο

7. *Επομένως χρειαζόταν νέος προσανατολισμός, νέο πρόγραμμα, νέας μορφής κομματική οργάνωση, ικανή να ωθήσει το εργατικό κίνημα πρακτικά στην επανάσταση και στην επαναστατική μετάβαση στη νέα κοινωνία. Επρόκειτο για ένα νέο στάδιο στην ανάπτυξη του επαναστατικού εργατικού κινήματος. Το προηγούμενο, δηλαδή το σοσιαλδημοκρατικό στάδιο ανάπτυξης, είχε εκπληρώσει τον ιστορικό του ρόλο, δηλαδή τη μαζική οργανωτική συγκρότηση του εργατικού κινήματος, τη θεωρητική-ιδεολογική τοποθέτηση του ζητήματος της αναγκαιότητας του σοσιαλισμού κλπ. Το σοσιαλδημοκρατικό στάδιο ανάπτυξης του εργατικού κινήματος αντιστοιχούσε στην ιστορική φάση της συνάντησης των εργατών με τις σοσιαλιστικές αντιλήψεις γενικά και της μαζικής πολιτικής τους οργάνωσης με βάση τις σοσιαλιστικές ιδέες. Γι' αυτό και, όπως φαίνεται και από την ίδια την ονομασία του (σοσιαλδημοκρατία=«κοινωνική δημοκρατία»), συνιστούσε ταυτόχρονα και έναν ορισμένο συμβιβασμό, μια «συμβίωση» μέσα στο κίνημα και στο κόμμα επαναστατών και ρεφορμιστών. Η «συμβίωση» αυτή μπορούσε να είναι ανεκτή ή σχετικά δυσδιάκριτη ή και όχι πολύ μεγάλης σημασίας για όσο διάστημα συντελούνταν ακόμη το πέρασμα στη νέα εποχή του ιμπεριαλισμού. Όταν όμως το πέρασμα αυτό ολοκληρώθηκε και ο καπιταλισμός λειτουργούσε πια ως μονοπωλιακός καπιταλισμός (οπότε αναπτύχθηκαν μέχρι τέλους και οξύνθηκαν οι εγγενείς αντιφάσεις του συστήματος και ξεκίνησε η εποχή των σοσιαλιστικών επαναστάσεων), η «συμβίωση» στον ίδιο πολιτικό σχηματισμό επαναστατών και ρεφορμιστών ήταν πλέον αδύνατη, η ίδια η μορφή και οργάνωση του κινήματος έπρεπε να αλλάξει σε αντιστοιχία με τις νέες συνθήκες και ανάγκες. Η έκφραση της ιστορικής αποστολής της εργατικής τάξης ήταν πλέον υπόθεση μιας «νέου τύπου» επαναστατικής οργάνωσης και κόμματος, αυτού που έμεινε στην Ιστορία ως κομμουνιστικό-«μαφξιστικό-λενινιστικό» (ενώ αντίστοιχα, στη θεωρία, ξεκινά το «λενινιστικό στάδιο» ανάπτυξης του επιστημονικού κομ-*

ενεργά και θα ενσωματωθεί στο αστικό πολιτικό σύστημα. Η πρώτη και σημαντικότερη λοιπόν μεταμόρφωση της σοσιαλδημοκρατίας συντελέστηκε στην πρώτη περίοδο της ύπαρξής της, όταν από έκφραση της ιστορικής αποστολής της εργατικής τάξης και της επανάστασης γίνεται -ξεκινώντας από την οπορτουνιστική παρέκκλιση- μη επαναστατική και στην πορεία αντεπαναστατική δύναμη.

Β. ΔΕΥΤΕΡΟ ΣΤΑΔΙΟ 1918 - 1940: ΑΠΟ ΤΟΝ ΟΠΟΡΤΟΥΝΙΣΜΟ ΣΤΟΝ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΡΕΦΟΡΜΙΣΜΟ ΚΑΙ ΤΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΟΥ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΤΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Στη διάρκεια του μεσοπολέμου και στο πλαίσιο της διάσπασης που είχε προκύψει στο εργατικό κίνημα και του ανταγωνισμού με τους κομμουνιστές, η σοσιαλδημοκρατία⁸ συντηρητικοποιείται ολοένα και περισσότε-

μουνισμού). Η σοσιαλδημοκρατική («κοινωνικο-δημοκρατική») φάση και μορφή ανάπτυξης του πολιτικού εργατικού κινήματος, μη όντας σε θέση να ανταποκριθεί στις νέες ανάγκες και καθήκοντα, έπερτε πια στην επιρροή της αστικής ιδεολογίας και πολιτικής πρακτικής, γινόταν ένας «αστικός σοσιαλισμός για τους εργάτες» και η πολιτική της οργάνωση, το σοσιαλδημοκρατικό κόμμα, δηλαδή, ένα «αστικό εργατικό κόμμα», σύμφωνα με τα λόγια του Λένιν. Αυτό φαίνεται να είναι το βαθύτερο νόημα και η ουσία της διάσπασης ή σχίσματος του εργατικού κινήματος στη δοσμένη περίοδο. Πρόκειται για μια διαλεκτική αντίφαση ανάπτυξης τελικά. Η σχέση επανάστασης-μεταρρύθμισης μέσα στο εργατικό κίνημα ήταν μια αντίφαση στην οποία αρχικά επικρατούσε η «αλληλοσυμπλήρωση» και στη συνέχεια -όταν η αντίφαση ολοκληρώθηκε- έγινε κυρίαρχος ο «αλληλοαποκλεισμός» των δύο αντίθετων πλευρών. Τότε έγινε και η διάσπαση (δηλαδή η επίλυση της αντίφασης), με ιστορικό καταλύτη την αναταραχή των χρόνων 1914 - 1923, του Α΄ Παγκόσμιου (ιμπεριαλιστικού) Πολέμου και της επαναστατικής ανόδου που τον ακολούθησε.

8. Η σοσιαλδημοκρατία μετά τη διάσπαση του εργατικού κινήματος δεν ταυτίζεται πλέον με την προ διάσπασης σοσιαλδημοκρατία, στην οποία συμμετείχε και η επαναστατική της πτέρυγα. Πρόκειται πια για μια νέα δύναμη, δηλαδή για το καθαρά μη επαναστατικό, το συντηρητικό, συμβιβαστικό, οπορτουνιστικό τμήμα του εργατικού κινήματος. Η διατήρηση της αρχικής ονομασίας για εδώ και πάνω από έναν αιώνα δεν πρέπει να οδηγεί στην συγκάλυψη του γεγονότος της καθοριστικής αλλαγής της ουσίας της σοσιαλδημοκρατίας. Μετά από τη διεθνή διάσπαση του εργατικού κινήματος η έννοια της σοσιαλδημοκρατίας είναι διαφορετική από πριν.

ρο. Στη διάρκεια της επαναστατικής ανόδου του εργατικού κινήματος, που διαρκεί από το 1917 μέχρι το 1923, λειτουργεί σταθερά ως αντεπαναστατική δύναμη, ιδιαίτερα μάλιστα στο ίδιο το λίκνο της, τη Γερμανία και συντελεί καθοριστικά στη διαδικασία μερικής σταθεροποίησης του καπιταλιστικού συστήματος που ακολουθεί. Ο ρόλος της σοσιαλδημοκρατίας σε αυτή την περίοδο υπήρξε καθοριστικός και για την περαιτέρω εξέλιξη της ως ρεύματος γιατί τότε, για πρώτη φορά, τοποθετήθηκε ανοιχτά ενάντια στη σοσιαλιστική επανάσταση και συντέλεσε, συμμετείχε ενεργά, στην πράξη, σε συμμαχία με τις αστικές δυνάμεις, στην κατάπνιξη των εργατικών εξεγέρσεων και επαναστάσεων, ενώ διατηρούσε σταθερά αντισοβιετικές θέσεις (πράγμα που αποτελεί θεμελιακό κριτήριο για τον καθορισμό της ταξικής ιδεολογίας που κυριαρχούσε σε αυτή).

Σε όλο το διάστημα του μεσοπολέμου και μέσα από διαμάχες και εσωτερικές έριδες, διασπάσεις και επανενώσεις («Διεθνής του Αμστερνταμ» και «2½ Διεθνής» κλπ.) προχωρά στην περαιτέρω διαμόρφωση της στρατηγικής της, δηλαδή της στρατηγικής που βασίζεται στην απόρριψη του επαναστατικού δρόμου αλλαγής της κοινωνίας. Στο μεσοπόλεμο υπήρξαν σοσιαλδημοκρατικά κόμματα που έλαβαν μέρος σε κυβερνήσεις των χωρών τους (Γερμανία, Σουηδία, Βρετανία), είτε ως επικεφαλής πολιτικών συνασπισμών είτε ως εταίροι. Ο εξελικτισμός και ρεφορμισμός της προηγούμενης περιόδου ολοκληρώνεται. Η σοσιαλδημοκρατία θέτει καθαρά σαν στόχο της την επίτευξη του σοσιαλισμού διαμέσου κρατικών μεταρρυθμίσεων στο πλαίσιο του καπιταλισμού. Δίχως ρητή διάτυπωση στα πολιτικά κομματικά προγράμματα, δια της διολίσθησης, η σύνδεση με το μαρξισμό και την επανάσταση αποκόβεται στην πράξη και -όπως έδειξε η Ιστορία- οριστικά πλέον. Διαμέσου του κράτους και των σταδιακών μεταρρυθμίσεων, κατά τους σοσιαλδημοκράτες, ο καπιταλισμός ήταν δυνατό να μετατραπεί σε σοσιαλισμό. Το όργανο γι' αυτό το μετασχηματισμό θα ήταν οι κοινωνικοποιήσεις και οι κοινωνικοποιήσεις θα είχαν τη μορφή των κρατικοποιήσεων. Έτσι εμφανίζεται ο λεγόμενος «σοσιαλδημοκρατικός κρατισμός» που ιστορικά συνδέεται πολύ στενά με τις πρακτικές κρατικού παρεμβατισμού στις αναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες που ακολούθησαν τη μεγάλη κρίση του 1929 και ταυτόχρονα αποτελούσαν έκφραση της εμφάνισης και εδραίωσης του κρατικομονοπωλιακού καπιταλισμού σε αυτές.

Από τις χώρες στις οποίες κυβέρνησαν οι σοσιαλδημοκράτες στο μεσοπόλεμο, μόνο σε μία κατάφεραν να προωθήσουν πρακτικά αυτή τη νέα

στρατηγική οι ίδιοι και συγκεκριμένα στη Σουηδία (αρχές της δεκαετίας του 1930), όπου εφαρμόστηκαν κεύνσιανές μέθοδοι και πολιτικές. Στις υπόλοιπες χώρες, όπου η σοσιαλδημοκρατία μετείχε στην κυβέρνηση, δεν κατάφερε να εφαρμόσει παρόμοιες πολιτικές, αλλά έμεινε προσηλωμένη στις «ορθόδοξες» αστικές οικονομικές πολιτικές που υπήρχαν και πριν⁹. Είναι ενδεικτικό για το «σοσιαλιστικό» χαρακτήρα της σοσιαλδημοκρατικής στρατηγικής το γεγονός ότι οι κεύνσιανές πολιτικές και οι γενικά κρατικομονοπωλιακές πολιτικές κρατικής παρέμβασης και ρύθμισης της οικονομίας (με τις «γενναίες» δημόσιες -βλ. κρατικές- δαπάνες και την τόνωση της απασχόλησης κλπ.) εφαρμόστηκαν πλατιά στις ΗΠΑ του «new deal» του Ρούζβελτ -με αδιαφιλονίκητα αστική ηγεσία και πρωτοβουλία- και στη ναζιστική Γερμανία (ενώ η σοσιαλδημοκρατία ήταν ήδη εκτός νόμου, όπως και όλοι οι δημοκρατικοί και εργατικοί σχηματισμοί), καθώς και σε άλλες χώρες, επίσης με πρωτοβουλία και πρακτικές των ίδιων των αστικών κομμάτων. Αυτό σήμαινε ότι η σοσιαλδημοκρατία, ως εργατικός ρεφορμισμός, προσέγγιζε όλο και περισσότερο τον καθαρά αστικό ρεφορμισμό, ταυτιζόταν με τον τελευταίο στην πράξη, αν και όχι ακόμη ολοκληρωτικά στη θεωρία.

9. Ο λόγος ήταν ότι οι νέες αστικές πολιτικές κρατικομονοπωλιακής ρύθμισης ξεκίνησαν ακριβώς στις αρχές της δεκαετίας του 1930, μετά από το ξέσπασμα της μεγάλης κρίσης του 1929. Στις χώρες όπου η σοσιαλδημοκρατία μετείχε στη διακυβέρνηση πριν από τότε, όπως λ.χ. στη Γερμανία, ακολούθησε τις υφιστάμενες οικονομικές και κοινωνικές πολιτικές που ασκούσαν πριν την κρίση. Η σουηδική σοσιαλδημοκρατία βρέθηκε να κυβερνά μετά από την κρίση, όταν μετά από αίτημα των αστικών δυνάμεων ξεκίνησε η αλλαγή πολιτικής και η σοσιαλδημοκρατία απλά εφάρμοσε τη νέα πολιτική για λογαριασμό της αστικής τάξης. Επομένως, δεν αλλάζουν οι σοσιαλδημοκράτες την ασκούμενη αστική πολιτική προς τον «κεύνσιανισμό» (αν και βέβαια εμφανίζουν αυτή την πολιτική ως δρόμο προς το σοσιαλισμό). Απλώς προσαρμόζονται στην αλλαγή πολιτικής που υπακούει και εκπορεύεται από τις ανάγκες αναπαραγωγής του κοινωνικού κεφαλαίου στις δοσμένες συνθήκες από κοινού με τα αστικά κόμματα και πολιτικές δυνάμεις. Αυτό δε σημαίνει τίποτε άλλο παρά ότι η λογική τους υποτάσσεται στις ανάγκες της αστικής τάξης στη δοσμένη περίσταση, δηλαδή κατά κάποια έννοια λειτουργούν ήδη σαν αστικό κόμμα και όχι μόνο σαν ένα εργατικό κόμμα που απλά είναι αναγκασμένο να υπάρχει παράλληλα με το πλαίσιο του αστικού πολιτικού συστήματος. Βλέπουμε δηλαδή ότι σε αυτή την περίοδο ήδη γίνεται όλο και πιο δυσδιάκριτη η διαφορά της σοσιαλδημοκρατίας από τα αστικά φιλελεύθερα ή «δημοκρατικά» κόμματα.

Το διάστημα του μεσοπολέμου υπήρξε καθοριστικό για την εξέλιξη της σοσιαλδημοκρατίας γιατί ολοκληρώθηκε ο χαρακτήρας και η ταξική της ουσία, διαμορφώθηκε η στρατηγική της, πέρασε καθαρά στην υπηρεσία του αστικού πολιτικού συστήματος και κράτους¹⁰. Η γερμανική σοσιαλδημοκρατία ιδιαίτερα, το ισχυρότερο δηλαδή σοσιαλδημοκρατικό κόμμα, με τη μεγαλύτερη ιστορία και κύρος, ήταν αναγκαίο συστατικό στοιχείο της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης, στήριξε ενεργά και βοήθησε την καπιταλιστική κυριαρχία στις πιο δύσκολες ιστορικές στιγμές της σε αυτή τη χώρα.

Στην Ελλάδα ο πολιτικός φορέας της εργατικής τάξης εμφανίζεται ακριβώς στη μεσοπολεμική περίοδο. Το 1918 ιδρύθηκε το ΣΕΚΕ που στην πορεία μετονομάζεται σε ΚΚΕ. Η ίδρυσή του, καρπός της εμφάνισης και ανάπτυξης της εργατικής τάξης, των αγώνων και του κινήματός της στην Ελλάδα (σαν συνέπεια της ανάπτυξης του καπιταλισμού στη χώρα που με τη σειρά της βασίστηκε και στην ολοκλήρωση της ελληνικής κρατικής οντότητας, δηλαδή της ελληνικής «επικράτειας», στο διάστημα 1912-1922) επιταχύνθηκε λόγω της επίρρειας και της ακτινοβολίας της Οκτωβριανής Επανάστασης, αλλά και της διεθνούς δουλειάς των μπολσεβίκων και των κομμουνιστών των Βαλκανίων. Λόγω του χρόνου εμφάνισής του, ο πολιτικός φορέας της εργατικής τάξης της Ελλάδας δεν περνά από το αρ-

10. Όπως αναφέρεται και σε προηγούμενη υποσημείωση, το καθοριστικό χρονικό διάστημα, η ιστορική καμπή, είναι τα χρόνια 1914 - 1923. Τότε η σοσιαλδημοκρατία περνά τελειωτικά στις θέσεις πρακτικής υπεράσπισης του καπιταλισμού. Αν προτιμούσαμε και πάλι εδώ το φιλοσοφικό τρόπο έκφρασης, θα λέγαμε ότι τότε η σοσιαλδημοκρατία επιλέγει οριστικά να ορίσει την αντίφαση κεφαλαίου - εργασίας ως αντίφαση αλληλοσυμπληρούμενη και μόνο, όπου δηλαδή μεταξύ των αντιθέτων πλευρών κυριαρχεί σε τελευταία ανάλυση η ενότητα και όχι η πάλη. Το σορτοουνιστικό σύνθημα-θέση «ενότητα στη διαφορετικότητα» είναι όπως βλέπουμε μια πολύ παλιά ιστορία. Πρακτικά, για το εργατικό κίνημα αυτή η θέση σημαίνει ότι οι μισθωτοί εργάτες γίνονται κατανοητοί μόνο εντός του πλαισίου του καπιταλιστικού συστήματος. Η υπεράσπιση και υποστήριξή τους είναι βέβαια θεμιτή, αναγκαία, ακόμα και πολύ μαχητική πολλές φορές, αλλά με τον όρο ότι ποτέ δεν ξεπερνά, δεν αίρει, δεν αποκλείει (δεν καταργεί δηλαδή) το καπιταλιστικό πλαίσιο. Πρόκειται για μια αντίληψη, για την οποία η αντίφαση αυτή δεν είναι δυνατό να επιλυθεί ποτέ. Αυτό με τη σειρά του σημαίνει ιστορική στασιμότητα και ακινησία και έτσι η σοσιαλδημοκρατία γίνεται συντηρητική και στην πορεία αντιδραστική δύναμη.

χικό σοσιαλδημοκρατικό στάδιο ανάπτυξης του πολιτικού εργατικού κινήματος, όπως σε άλλες, πιο αναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες. Βεβαίως, βιώνει μέσα στην εσωκομματική πάλη την αντιπαράθεση με διάφορες εκδοχές του ρεφορμισμού, ο οποίος είναι παρών και μέσα στο κόμμα αρχικά, αλλά πλειοψηφία και άρα κυρίαρχη φυσιογνωμία παραμένει πάντα η κομμουνιστική σε όλο αυτό το διάστημα. Δηλαδή ο πολιτικός φορέας της εργατικής τάξης στην Ελλάδα ξεκινά κατευθείαν από το κομμουνιστικό στάδιο (δίχως δηλαδή να διέλθει από τη μορφή κόμματος που πέρασε σε άλλες χώρες από τη δεκαετία του 1870 και μετά), διαμορφώνεται οριστικά ως κομμουνιστικό κόμμα (εθνικό τμήμα της Κομμουνιστικής Διεθνούς) από την πρώτη δεκαετία της ύπαρξής του.

Η διαδικασία σχηματισμού και περαιτέρω διαμόρφωσης της στρατηγικής και άρα της φυσιογνωμίας του ΚΚΕ συνδέεται με τη διαρκή πάλη ενάντια στον οπορτουνισμό και το ρεφορμισμό, τόσο μέσα στο Κόμμα όσο και στο ευρύτερο εργατικό κίνημα και τους αγώνες του. Το γεγονός ότι το ΚΚΕ είναι το σημαντικότερο κόμμα της εργατικής τάξης στο μεσοπόλεμο δε σημαίνει ότι δεν υπήρχαν σημαντικές δυνάμεις εργατικού ρεφορμισμού στη χώρα, οι οποίες μάλιστα έλεγχαν από ένα σημείο και πέρα και την ανώτερη οργάνωση του εργατικού συνδικαλιστικού κινήματος, δηλαδή τη ΓΣΕΕ (χάρη στο βίαιο αποκλεισμό κομμουνιστών αντιπροσώπων από αυτή, με τη βοήθεια των αστικών κομμάτων και κυβερνήσεων και των κατασταλτικών κρατικών μηχανισμών και επεμβάσεων - σε απάντηση προς όλα αυτά τα μέτρα ιδρύθηκε τότε και η Ενωτική ΓΣΕΕ που ακολούθουσε συνεπή ταξική γραμμή στο εργατικό κίνημα).

Οι δυνάμεις του ρεφορμισμού στο εργατικό κίνημα βοηθούνταν και σε σημαντικό βαθμό κηδεμονεύονταν από αστικά κόμματα και κυρίως από τους φιλελεύθερους, με αποτέλεσμα το ρεύμα αυτό (που εξέφραζε κοινωνικά τα τμήματα της εργατικής αριστοκρατίας στην Ελλάδα και αντιστοιχούσε ιδεολογικά και πολιτικά στη ρεφορμιστική σοσιαλδημοκρατία της Δυτικής Ευρώπης) να μην καταφέρει να αποκτήσει ισχυρή παρουσία στην ελληνική πολιτική ζωή ως μαζικό αυτοτελές σοσιαλδημοκρατικό κόμμα. Μερικοί σημαντικοί λόγοι για αυτό ενδεχομένως να ήταν: α) Η κοινωνική δομή της χώρας (μεγάλα -πλειοψηφικά- στρώματα μικρών και μεσαίων αγροτών κυρίως, που καθόριζαν σε σημαντικό βαθμό τη συνολική φυσιογνωμία της). β) Η μη λύση του πολιτειακού ζητήματος (βλ. το θεσμό της βασιλείας που λειτουργούσε σαν ένα επιπλέον -και ισχυρό μάλιστα- κέντρο άσκησης εξουσίας, συνδεδεμένο με ντόπια αστικά στρώ-

ματα, αλλά και με ξένες ιμπεριαλιστικές δυνάμεις). Και αυτή βέβαια οφειλόταν βασικά στις υφιστάμενες ταξικές σχέσεις στη χώρα (εδώ βλ. και τις διαφοροποιήσεις στο εσωτερικό της άρχουσας τάξης και τις σχέσεις τμημάτων της με αστικές τάξεις ιμπεριαλιστικών χωρών) και περιέπλεκε, καθυστέρησε τον αστικό εκσυγχρονισμό της, με συνέπεια τον ανεβασμένο πολιτικό ρόλο του αστικού κόμματος των φιλελεύθερων κεντρών, που κατέληγαν να «πατρονάρον», να υποκαθιστούν και να ενσωματώνουν και πολιτικές εκφράσεις των ανώτερων στρωμάτων της εργατικής τάξης και άλλων εργαζομένων, υπαλλήλων, αγροτών κλπ. (βλ. εδώ και τις πρωτοβουλίες και τη συμβολή των φιλελεύθερων στη σύσταση της εργατικής νομοθεσίας, από το 1911 κιόλας, τη διαρκή ενασχόλησή τους με τα «εργατικά ζητήματα», στον αποκλεισμό των κομμουνιστών από τη ΓΣΕΕ, στην ψήφιση του αντικομμουνιστικού νόμου περί του λεγόμενου «αδιωνόμου αδικήματος» κ.ο.κ.). Παρόλα αυτά δημιουργήθηκαν στο μεσοπόλεμο στην Ελλάδα εργατο-ρεφορμιστικοί πολιτικοί σχηματισμοί, με σοσιαλδημοκρατικές αντιλήψεις, όπως το Σοσιαλιστικό Κόμμα Ελλάδας (ΣΚΕ) και αργότερα η Ενωση Λαϊκής Δημοκρατίας (ΕΛΔ) με επικεφαλής τον Η. Τσιριμώκο, οι οποίοι, μάλιστα, μαζί και με το Αγροτικό Κόμμα, συνεργάστηκαν με το ΚΚΕ για την ίδρυση του ΕΑΜ, στην περίοδο της φασιστικής κατοχής. Στο πλαίσιο μάλιστα της συμμετοχής τους στο ΕΑΜ και σε συνδυασμό με την πολιτική του ΚΚΕ στη δοσμένη χρονική περίοδο, οι σοσιαλδημοκρατικοί αυτοί σχηματισμοί συνέβαλαν στις πολιτικές και ιδεολογικές ζυμώσεις που οδήγησαν στην ίδρυση της ΕΔΑ αργότερα, καθώς και στη διαμόρφωση της πολιτικής και ιδεολογικής ζωής της ελληνικής κοινωνίας συνολικότερα στη μεταπολεμική περίοδο¹¹.

Γ. ΤΡΙΤΟ ΣΤΑΔΙΟ 1945 - 1975¹²: ΑΠΟ ΤΟΝ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΡΕΦΟΡΜΙΣΜΟ ΣΤΟΝ ΑΣΤΙΚΟ ΡΕΦΟΡΜΙΣΜΟ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ

Αν στο μεσοπόλεμο η σοσιαλδημοκρατία, οδηγημένη από τον ομο-

11. Για τις εξελίξεις στο μεσοπόλεμο σχετικά με την ίδρυση του ΚΚΕ και την περαιτέρω διαμόρφωσή του, καθώς και για την ιδεολογικοπολιτική πάλη σε όλη αυτή την περίοδο, βλ. «Δοκίμιο ιστορίας του ΚΚΕ», Α' τόμος, 1918-1949, Αθήνα 2001, σελ. 83-304.

12. Για κάποιες ευρωπαϊκές καπιταλιστικές χώρες, όπως η Ισπανία, η Πορτογαλία, αλλά και η χώρα μας, τα χρονικά όρια είναι πολύ διαφορετικά από τη συγκεκριμένη τριακονταετία που αναφέρεται εδώ. Για την Ελλάδα θα γίνει συγκεκριμένα λόγος παρακάτω.

τουνισμό και τις ρεφορμιστικές αντιλήψεις της, στάθηκε πολύτιμος βοηθός της αστικής τάξης, μεταπολεμικά μετατράπηκε σε βασικό και αναγκαίο συστατικό στοιχείο του πολιτικού συστήματος της καπιταλιστικής κοινωνίας σε όλες σχεδόν τις αναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες.

Μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο διαμορφώθηκε μια νέα διεθνής κατάσταση (τα θεμέλια, ωστόσο, της οποίας είχαν τεθεί εν μέρει ήδη από την περίοδο της νίκης της σοσιαλιστικής επανάστασης στη Ρωσία και το άλμα της σοσιαλιστικής οικοδόμησης στην ΕΣΣΔ στη δεκαετία του 1930). Μια σειρά ευρωπαϊκές χώρες ξέφυγαν από τον καπιταλιστικό δρόμο ανάπτυξης και το διεθνές ιμπεριαλιστικό σύστημα, με συνέπεια να δημιουργηθεί μια διεθνής σοσιαλιστική κοινότητα κρατών. Η ΕΣΣΔ, το φυσικό οικονομικό, πολιτικό, καθοδηγητικό κέντρο αυτής της νέας κοινότητας, παρά τις τεράστιες πολεμικές καταστροφές, θγήκε από τον πόλεμο με πολύ πιο ανεβασμένο κύρος και επιρροή στη διεθνή πραγματικότητα, λόγω και της καθοριστικής συνεισφοράς της στην αντιφασιστική νίκη. Ξεκίνησε η τελική φάση της λύσης του παλιού τύπου αποικιοκρατικού ζητήματος. Το εργατικό κίνημα των καπιταλιστικών χωρών έβγαине κι αυτό δυνατό μέσα από την αντιφασιστική πάλη και αντίσταση¹³. Ο ευρωπαϊκός καπιταλισμός τα πρώτα χρόνια μετά από τον πόλεμο βρέθηκε πιο εύθραυστος από πριν οικονομικά και κυρίως πολιτικά. Το κρίσιμο στοιχείο ήταν το πολιτικό. Αν ο καπιταλισμός κατάφερε να μην κινδυνέψει από το κίνημα της εργατικής τάξης, η οποία είχε μαζικά συμμετάσχει στον αντιφασιστικό αγώνα (κάτι για το οποίο είχε εξαιρετική σημασία ο συσχετισμός δύναμης μεταξύ αστικής και εργατικής τάξης στα αντιστασιακά κινήματα της Ευρώπης και κυρίως ο συσχετισμός δύναμης μεταξύ κομμουνιστών και σοσιαλδημοκρατών-ρεφορμιστών μέσα στο ίδιο το εργατικό κίνημα), αν δηλαδή εξασφαλιζόταν η αποσόβηση ή η περιθωριοποίηση της επιρροής του επαναστατικού κινήματος μέσα στην εργατική τάξη και το λαό προς όφελος των αστικών δυνάμεων (και εδώ ο ρόλος της σοσιαλδημοκρατίας ως έκφρασης της αστικής ιδεολογίας και πολιτικής στο εργατικό κίνημα ήταν καθοριστικός), η τεράστια οικονομική καταστροφή

13. *Μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στην Ευρώπη είχαν διαμορφωθεί και πάλι προϋποθέσεις και δυνατότητες, όπως και προς το τέλος του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμου, για μια νέα επαναστατική άνοδο. Ωστόσο οι δυνατότητες αυτές έμειναν αναξιοποίητες σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες (στη Δυτική Ευρώπη) λόγω και των αδυναμιών στη στρατηγική του Κομμουνιστικού Κινήματος στη δοσμένη περίοδο.*

του πολέμου θα μπορούσε να του προσφέρει πολύ μεγάλα περιθώρια ανανεωμένης ζωτικότητας, αφού ο μεγάλος πόλεμος, σε τελευταία ανάλυση, δεν ήταν τίποτε άλλο παρά η λύση της οικονομικής κρίσης που είχε ξεσπάσει το 1929. Το ίδιο το τεράστιο μέγεθος της καταστροφής παραγωγικών δυνάμεων συνιστούσε την κύρια προϋπόθεση ξεπεράσματος της κρίσης.

Η αναγκαία οικονομική βοήθεια και στήριξη (με ό,τι βέβαια σημαίνει «βοήθεια» και «στήριξη» στις σχέσεις μεταξύ καπιταλιστικών κρατών και ολιγαρχιών) ήρθε με το «σχέδιο Μάρσαλ», που έδωσε διέξοδο τόσο στις ΗΠΑ όσο και στις ευρωπαϊκές καπιταλιστικές χώρες. Η πολιτική λύση δόθηκε κατ' αρχάς με τη μονομερή κήρυξη του «ψυχρού πολέμου» και την οργάνωση του «δυτικού στρατοπέδου» σε στρατιωτικο-πολιτικό συνασπισμό υπό την ηγεσία των ΗΠΑ. Για την ανοικοδόμηση των κατεστραμμένων καπιταλιστικών οικονομιών διευρύνθηκε και γενικεύτηκε η εφαρμογή των πολιτικών κρατικομονοπωλιακής ρύθμισης που είχαν αναπτυχθεί σε σημαντικό βαθμό προπολεμικά. Για αρκετά χρόνια φαίνεται να μεσουρανεί ο περίφημος κείνσιανισμός και η λεγόμενη «κρατική ρύθμιση της οικονομίας», της απασχόλησης, της ζήτησης κλπ. δια των μεγάλων κρατικών επενδύσεων. Ήταν μια λύση αναγκαστική για τις καπιταλιστικές ολιγαρχίες μέχρι να αναπτυχθούν και πάλι αρκετά ώστε να αναλάβει (εξίσου αναγκαστικά) εκ νέου, και από πιο προωθημένη βάση εκκίνησης, το ίδιο το ιδιωτικό κεφάλαιο τους τομείς που τώρα αναλάμβανε ο συλλογικός καπιταλιστής. Οι ρυθμοί οικονομικής μεγέθυνσης ήταν δίχως προηγούμενο, με εξαίρεση ίσως το ανάλογο ιστορικό διάστημα 1875-1900 στο παρελθόν. Μετά τα πρώτα οχτώ-δέκα χρόνια της ανοικοδόμησης (όταν η οικονομική κατάσταση των εργαζομένων κάθε άλλο παρά καλή ήταν, ιδιαίτερα στις ηττημένες καπιταλιστικές χώρες, όπως στη Δυτική Γερμανία) η οικονομία έφτασε να αναπτύσσεται με πολύ μεγάλο δυναμισμό. Παράλληλα με την υποστήριξη της βιομηχανίας και των μεγάλων έργων υποδομής με τεράστιες επενδύσεις, το κράτος ανέλαβε να καλύψει τις ανάγκες της δια της προετοιμασίας και αναπαραγωγής του απαραίτητου εργατικού δυναμικού, των ικανοτήτων και δεξιοτήτων που απαιτούνταν για το καπιταλιστικό αναπτυξιακό «μπουμ». Γενικεύονται τότε τα προγράμματα κρατικής οικοδόμησης του σύγχρονου εκπαιδευτικού συστήματος του καπιταλισμού, του συστήματος υγείας και περίθαλψης, του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης και προστασίας από τη φτώχεια κλπ. Επρόκειτο για μια εποχή (ιδιαίτερα η δεκαεπενταετία 1950-1965) με μεγάλη και διαρκή

οικονομική μεγέθυνση, συγκριτικά χαμηλή ανεργία, μεγάλη οικονομική μετανάστευση προς τις αναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες με όρους πολύ διαφορετικούς από τους σημερινούς, επρόκειτο τελικά για μια εποχή νέας σταθεροποίησης του καπιταλισμού που ονομάζεται -με μεγάλη δόση εξιδανίκευσης- μέχρι και σήμερα από τους αστούς ιδεολόγους «ένδοξη τριακονταετία» («Les trentes glorieuses»).

Η σχετική καπιταλιστική «ευημερία» (βλ. και την αστική «θεωρία» της «καθολικής ευημερίας») είχε συνέπειες και στην κοινωνικο-ταξική δομή συνολικά, αλλά και στην εσωτερική δομή, διαφοροποίηση και διαστρωμάτωση της εργατικής τάξης, ανάλογες με προηγούμενες περιόδους. Όπως και στην πρώτη περίοδο της σοσιαλδημοκρατίας έχουμε παρατεταμένη ειρηνική καπιταλιστική ανάπτυξη, ανάπτυξη των στρωμάτων της εργατικής αριστοκρατίας και γραφειοκρατίας, απουσία πολέμων και επαναστατικών καταστάσεων στο εσωτερικό των αναπτυγμένων καπιταλιστικών κοινωνιών, σχετικά ομαλή αστική κοινοβουλευτική ζωή, οικονομικούς αγώνες της εργατικής τάξης σε αυτό το πλαίσιο, με πολλές κατακτήσεις. Τα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα, που επανιδρύονται μετά τον πόλεμο, τάσσονται στο πλευρό των αστικών κομμάτων, με κοινό στόχο την εξασφάλιση της συνεχούς και απρόσκοπτης καπιταλιστικής ανάπτυξης. Συμμετέχουν στην οικοδόμηση του λεγόμενου «κράτους πρόνοιας», αποκτούν ή αποκαθιστούν, με τη βοήθεια του συνόλου του αστικού πολιτικού συστήματος και κράτους (και των κρυφών και φανερών μέτρων που το τελευταίο παίρνει ενάντια στο κομμουνιστικό κίνημα σε κάθε χώρα), τις προνομιακές σχέσεις τους με τα συνδικάτα και το εργατικό κίνημα και καταλήγουν να καθοδηγούν αυτά σε μεγάλο βαθμό την οικονομική πάλη της εργατικής τάξης. Φυσικά υποστηρίζουν και προωθούν ενεργά τη στρατιωτική συμπαράταξη του «δυτικού ελεύθερου κόσμου» ενάντια στον «ολοκληρωτισμό» (βλ. σοσιαλιστικές χώρες), εγκρίνουν και στηρίζουν στην πράξη το NATO και την πολιτική του κλπ.

Εδώ, σε αυτή την περίοδο, συντελείται η επόμενη πολιτική και ιδεολογική μεταμόρφωση της σοσιαλδημοκρατίας, η νέα στρατηγική της στροφή: από τις θέσεις του εργατικού ρεφορμισμού, δηλαδή τη θέση περί της μετάβασης στο σοσιαλισμό δια των σταδιακών μεταρρυθμίσεων διαμέσου του καπιταλιστικού κράτους, περνά στις θέσεις του αστικού ρεφορμισμού. Η διαφορά είναι η εξής: αν πριν τον πόλεμο οι σοσιαλδημοκράτες ισχυρίζονταν ότι θα χρησιμοποιήσουν συνειδητά το αστικό κράτος, γενικεύοντας τις λειτουργίες του και κρατικοποιώντας τα πάντα, για να

φέρουν το σοσιαλισμό με μεταρρυθμίσεις, τώρα υποστήριζαν ότι «... το ζητούμενο ... δεν ήταν πλέον η διεύρυνση του κρατικού ελέγχου, αλλά η εξασφάλιση των όρων για μια απρόσκοπτη οικονομική ανάπτυξη (μέσα σε καπιταλιστικά πλαίσια) που με τη σειρά της θα επέτρεπε την εξάλειψη της ανεργίας και την προώθηση αναδιανεμητικών πολιτικών υπέρ των οικονομικά ασθενέστερων... Αν αυτό σήμαινε παράλληλα με τη διατήρηση του ρυθμιστικού ρόλου του κράτους και εγγυήσεις για στήριξη της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, οι σοσιαλδημοκράτες δεν είχαν πλέον πρόβλημα να τις παράσχουν. Ο ρόλος του κράτους, κυρίως ως κράτους πρόνοιας, βέβαια παρέμενε πάντα ισχυρός. Ο ρόλος όμως αυτός δε συνίστατο πια στη σταδιακή «απαλλοτρίωση των απαλλοτριωτών» αλλά στη ρύθμιση της οικονομίας της αγοράς και στην απορρόφηση των επιπτώσεων από τις δυσλειτουργίες της... Αν κατά την προηγούμενη περίοδο οι σοσιαλδημοκράτες πίστευαν πως ο καπιταλισμός θα μεταμορφωνόταν σε σοσιαλισμό, από τα τέλη της δεκαετίας του 1950 και μετά άρχισαν να διακηρύττουν πως ο καπιταλισμός με τη μορφή του κράτους πρόνοιας είχε ήδη γίνει σοσιαλισμός»¹⁴.

Ετσι λοιπόν τώρα ο ίδιος ο καπιταλισμός ταυτίζεται από τους σοσιαλδημοκράτες με το σοσιαλισμό. Τελικά ο σοσιαλισμός δεν είναι τίποτε άλλο -κατά τη νεότερη σοσιαλδημοκρατική αντίληψη- παρά ένας κάποιος «καπιταλισμός της ευημερίας». Από μια άποψη οι μεταμορφώσεις της σοσιαλδημοκρατίας ολοκληρώνονται εδώ, με την έννοια ότι ο στόχος του σοσιαλισμού σαν μιας κοινωνίας που διαδέχεται τον καπιταλισμό εγκαταλείπεται και στις σοσιαλδημοκρατικές αντιλήψεις ο σοσιαλισμός συμπίπτει με τον καπιταλισμό. Η σοσιαλδημοκρατία σταματά και τυπικά να είναι σοσιαλιστική δύναμη που επιδιώκει να εκφράσει, έστω και λανθασμένα ή με διαστρεβλώσεις, την ιστορική αποστολή της εργατικής τάξης, να υλοποιήσει τις κοινωνικές σχέσεις που η τελευταία φέρει μέσα της (κοινωνικός χαρακτήρας της παραγωγικής διαδικασίας και επομένως η εργατική τάξη ως τάξη-φορέας της «καθολικής εργασίας», απ' όπου προκύπτει και η δυνατότητα - αναγκαιότητα της κομμουνιστικής εργασίας και των αταξικών κοινωνικών σχέσεων). Από αυτό το σημείο και πέρα η σοσιαλδημοκρατία είναι ένα αστικό ρεφορμιστικό κόμμα, η στρατηγική του οποί-

14. Σεφεριάδης Σ.: «Σοσιαλδημοκρατικές στρατηγικές στον 20ό αιώνα. Επισημάνσεις για μια πολιτική κοινωνιολογία», στο Κατσούλης Η. (επιμ.) «Νέα σοσιαλδημοκρατία. Περιεχόμενα πολιτικής, θεσμοί, οργανωτικές δομές», Αθήνα 2002, σελ. 96.

ου συνίσταται στο ζεύγος εννοιών «κράτος πρόνοιας συν οικονομία της αγοράς» και η λειτουργία της μεταπίπτει σε αυτήν ενός καθαρά αστικού κόμματος με ειδικευση στην ενσωμάτωση της εργατικής τάξης (κατά κύριο λόγο, αλλά όχι μόνο) και τον ευνουχισμό του κινήματός της. Αναλαμβάνει, σε εκσυγχρονισμένη και πολύ πιο δραστική μορφή, το ρόλο των παλιών «φιλολαϊκών» φιλελεύθερων αστικών κομμάτων του λεγόμενου «κεντρώου χώρου»¹⁵, παρέχοντας μεταξύ των άλλων στο αστικό πολιτικό σύστημα και κράτος ικανά στελέχη (πολλά εκ των οποίων προέρχονται «από τα κάτω», από την ίδια την εργατική τάξη και το κίνημά της, προσφέροντας έτσι εξαιρετικές υπηρεσίες στην ανανέωση του αστικού πολιτικού προσωπικού και στερώντας ταλέντα από το εργατικό κίνημα - «μ' ένα συμπάρο δυο τρυγόνια» λοιπόν), έναν εξαιρετικά αναπτυγμένο και ικανό γραφειοκρατικό μηχανισμό ελέγχου του εργατικού συνδικαλιστικού

15. Η διαφορά της από τα παλιά φιλελεύθερα κεντρώα αστικά κόμματα στηρίζεται στη μεταβολή της κοινωνικής δομής των καπιταλιστικών κοινωνιών. Η κοινωνική παραγωγή έχει υπαχθεί σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό απ' ό,τι στο παρελθόν στις καπιταλιστικές σχέσεις με συνέπεια αφενός να έχει μειωθεί η μάζα και η σημασία αρκετών κατηγοριών των παραδοσιακών μικροαστικών στρωμάτων (όπως λ.χ. οι παλιού τύπου μεσαίοι αγρότες) και αφετέρου να έχουν αυξηθεί σε πολύ μεγάλο βαθμό η εργατική τάξη κατά κύριο λόγο, αλλά και άλλες κατηγορίες και ομάδες μισθωτών εργαζομένων που προσεγγίζουν την εργατική τάξη, καθώς και μεσαία στρώματα διαφορετικού τύπου από τα «παραδοσιακά». Το καθοριστικό στοιχείο εδώ είναι η αύξηση της εργατικής τάξης σε τέτοιο βαθμό που αποτελεί την πλειονότητα του πληθυσμού στις αναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες εδώ και πολλές δεκαετίες (ήδη, εδώ και είκοσι χρόνια τουλάχιστο και στην ίδια τη χώρα μας). Αναφέρθηκε και παραπάνω ότι η εργατική τάξη χαρακτηρίζεται από μια ορισμένη εσωτερική δομή και διαστρωμάτωση, ενώ στις παρυφές της έρχεται σε επαφή και με άλλες ομάδες μισθωτών εργαζομένων που την προσεγγίζουν. Η αστική κοινωνιολογική αντίληψη για την κοινωνική δομή, από την πλευρά της, αντιμετωπίζει κατ' ανάγκην (λόγω της ίδιας της θέσης της και των καθηκόντων της ως άρχουσας τάξης) την κοινωνική δομή ως αντικείμενο πολιτικής και ιδεολογικής κυριαρχίας και παράγει μια εικόνα της κοινωνίας με βάση την κλίμακα: «ανώτερα», «μεσαία» και «κατώτερα» στρώματα. Η εικόνα αυτή εξυπηρετεί ανάγκες κυριαρχίας και ελέγχου. Είναι φανερό, λοιπόν, ότι με τη σημαντική μεταβολή της κοινωνικής δομής προς την κατεύθυνση της μισθωτοποίησης και της ολοένα μεγαλύτερης πραγματικής υποταγής της εργασίας στο κεφάλαιο, τα «μεσαία στρώματα» περιλαμβάνουν εκτεταμένα τμήματα της σύγχρονης εργατικής τάξης, η κοινωνία έχει αλ-

κινήματος, μακρόχρονη, βαθιά -και άρα πολύτιμη- εμπειρία στη διαχείριση της λαϊκής δυσανεξίας, την αντιμετώπιση της αυτοοργάνωσης των εργαζομένων κλπ.

Ο εργατικός ρεφορμισμός (που -ας το θυμίσουμε- συνιστά αποτέλεσμα του οπορτουνισμού στο πολιτικό εργατικό κίνημα) λοιπόν καταλήγει αναπόφευκτα στον αστικό ρεφορμισμό. Βεβαίως, όπως το αστικό ταξικό κράτος δε θα μπορούσε να παίζει το ρόλο του ως ταξικό κράτος αν δεν αυτονομαζόταν «εθνικό κράτος», «φορέας της γενικής βούλησης και του καθολικού συμφέροντος» όλης της κοινωνίας, έτσι και η αστική πλέον σοσιαλδημοκρατία δε θα μπορούσε να παίζει τον αστικό ταξικό της ρόλο αν δεν εξακολουθούσε να αυτοπροσδιορίζεται ως «εργατικό κόμμα», «κόμμα των λαϊκών στρωμάτων», του «λαού», των «εργαζομένων», των «κοινωνικών δικαιωμάτων». Το καθοριστικό εδώ στον όρο «αστικός ρεφορμισμός» δεν είναι τόσο το ουσιαστικό «ρεφορμισμός», όσο το επίθετο

λάζει. Κατά συνέπεια, όπως αλλάζει ο προσδιορισμός των μεσαίων στρωμάτων -για την αστική αντίληψη πάντα, που αφορά τις ανάγκες κυριαρχίας της μονοπωλιακής αστικής τάξης- αλλάζει ταυτόχρονα και ο χαρακτήρας του «πολιτικού κέντρου», δηλαδή των αστικών πολιτικών δυνάμεων εκείνων που αναλαμβάνουν να καθοδηγούν πολιτικά αυτό το χώρο. Εφόσον στο νέο «μεσαίο χώρο» ανήκουν πια μεγάλα εργατικά στρώματα, είναι λογικό την αστική εκπροσώπησή τους να αναλαμβάνει μια κάποια αστική «αριστερά», με αισθητά διαφορετικές πολιτικές και ιδεολογικές αναφορές από αυτές του παλιού παραδοσιακού «αστικού φιλελεύθερου κέντρου». Η μεταλλαγμένη ιστορικά σοσιαλδημοκρατία είναι ο ιδεώδης πολιτικός σχηματισμός που μπορεί να αντικαταστήσει την παλιά μορφή αστικού ελέγχου εδώ. Και αυτό είναι άλλωστε που σταδιακά συντελέστηκε σε πολλές χώρες και βέβαια και στην Ελλάδα. Αυτό είναι μεγάλο μέρος της εξήγησης της αντικατάστασης της Ενωσης Κέντρου (και της ΕΔΗΚ αργότερα) από το ΠΑΣΟΚ, μέσα στα πρώτα τέσσερα χρόνια της μεταπολίτευσης. Οι σύγχρονες λοιπόν αστικές κοινωνιολογικές και πολιτικές αναλύσεις έχουν σαν βάση τους τον εξουσιαστικό αστικό λόγο (ιδεολογία) που χρωματίζει και προσδιορίζει κάθε θεωρητική προσπάθεια στις κοινωνικές επιστήμες, όσο και αν η τελευταία παρουσιάζεται σαν «ουδέτερη», «αντικειμενική», «αμερόληπτη» (ακόμα κι όταν οι ίδιοι οι κοινωνικοί επιστήμονες - εκφραστές της το πιστεύουν ειλικρινά αυτό, όπως πράγματι συμβαίνει τις πιο πολλές φορές). Το θέμα είναι ότι οι ίδιες οι βάσεις των θεωριών και μεθόδων με τις οποίες επιχειρούν είναι απολύτως ιδεολογικοποιημένες - και δεν μπορεί να γίνεται κι αλλιώς στην πνευματική παραγωγή μιας ταξικής ανταγωνιστικής κοινωνίας.

«αστικός». Και αυτό γιατί τα κύρια καθήκοντα του ρεύματος του αστικού ρεφορμισμού είχαν ήδη εκπληρωθεί στις αναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Ο ρεφορμισμός της σοσιαλδημοκρατίας από εργατικός γίνεται αστικός και στην πορεία όλο αυτό το ρεύμα περνά στην καθαρή αντίδραση όσον αφορά τις στρατηγικές επιλογές. Γιατί αν η «ευημερία» των εργαζομένων προϋποθέτει την ισχυρή καπιταλιστική ανάπτυξη, ό,τι εμποδίζει αυτή την ανάπτυξη πρέπει να καταπολεμάται. Ο «ρεφορμισμός» αναφέρεται στο λεγόμενο «κοινωνικό κράτος» και «κράτος πρόνοιας», αλλά αν τα τελευταία αυτά τείνουν κάποια στιγμή να παρεμποδίσουν την καπιταλιστική ανάπτυξη, τότε θα πρέπει να περιοριστούν με κάποιο τρόπο, αφού τελικά οι όποιες από τα πάνω αλλαγές και μεταρρυθμίσεις στο πλαίσιο του καπιταλισμού δεν έχουν σαν μακροπρόθεσμο σκοπό και κριτήριο την ικανοποίηση των λαϊκών αναγκών (μόνο συγκυριακά και για λόγους ενσωμάτωσης των λαϊκών στρωμάτων μπορούν κάποιες φορές να συμπίπτουν εν μέρει με κάποιες από αυτές τις ανάγκες), αλλά τη διασφάλιση της συνέχειας της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης. Έτσι, μέσα στην πολιτική και ιδεολογική πρακτική της σοσιαλδημοκρατίας προετοιμάζεται το τέλος και του αστικού ρεφορμισμού, δηλαδή της αντίληψης περί της διάχυσης του κοινωνικού πλούτου και της διαρκούς ανόδου του βιοτικού επιπέδου όλου του πληθυσμού σαν αποτέλεσμα της απρόσκοπτης καπιταλιστικής ανάπτυξης. Όταν τα πράγματα έφταναν εκεί, τότε θα ξεκινούσε πραγματικά η κρίση της σοσιαλδημοκρατίας. Ωστόσο για τρεις περίπου δεκαετίες ο αστικός ρεφορμισμός, αντικαθιστώντας τις εργατορεφορμιστικές αντιλήψεις, ανθούσε.

Η οριστική αυτή αλλαγή στη στρατηγική στόχευση της σοσιαλδημοκρατίας βρήκε την πρώτη καθαρή έκφρασή της στο Ιδρυτικό Συνέδριο της Σοσιαλιστικής Διεθνούς στη Φρανκφούρτη (1951). Εκεί υιοθετήθηκε η διακήρυξη με τίτλο «Οι σκοποί και τα καθήκοντα του δημοκρατικού σοσιαλισμού» που συνιστούσε έκθεση των προγραμματικών αρχών της οργάνωσης. Σε αυτό το ντοκουμέντο αποκηρύσσεται η σοσιαλιστική επανάσταση για την επίτευξη της σοσιαλιστικής κοινωνίας και απορρίπτεται ο μαρξισμός ως θεωρητική βάση της ιδεολογίας και της πολιτικής της σοσιαλδημοκρατίας («Για τους σοσιαλιστές, αναφέρεται στο ντοκουμέντο, δεν έχουν σημασία οι πηγές από τις οποίες αντλούν τις πεποιθήσεις τους... από τα στοιχεία της μαρξιστικής ή άλλης ανάλυσης των κοινωνικών σχέσεων ή από θρησκευτικές και άλλες αρχές»). Αργότερα, στη διάρκεια της ίδιας δεκαετίας (1956), η ηγεσία της Σοσιαλιστικής Διεθνούς δηλώνει ότι

«μεταξύ των σοσιαλιστών και των κομμουνιστών δεν υπάρχει τίποτα το κοινό» και ότι είναι εναντίον «κάθε μορφής ενιαίου μετώπου ή άλλης μορφής πολιτικής συνεργασίας» με τα κομμουνιστικά κόμματα¹⁶. Βεβαίως η συγκεκριμένη πολιτική στάση στη δοσμένη περίοδο αντανακλά και το μέγεθος της συμπίεσης και σύμφυσης της σοσιαλδημοκρατίας με την αστική τάξη στις αναπτωγμένες καπιταλιστικές χώρες, σε μια φάση που ακόμα εδραιωνόταν η ενιαία καπιταλιστική στρατηγική του «ψυχρού πολέμου» για την ανάσχεση της σοσιαλιστικής οικοδόμησης, της ανάπτυξης του αυτοτελούς πολιτικού κινήματος της εργατικής τάξης (δηλαδή του κομμουνιστικού κινήματος) και των ανταποικιοκρατικών κινήματων. Ωστόσο, το κύριο εδώ είναι ότι η διάτλιψη των νέων προγραμματικών αρχών επισημοποιεί την πολιτική και ιδεολογική στρατηγική στροφή της διεθνούς σοσιαλδημοκρατίας. Στις δεκαετίες του 1960 και 1970 τα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα λειτούργησαν με βάση αυτή τη στρατηγική, με τις αναγκαίες βέβαια επιμέρους διαφοροποιήσεις και ελιγμούς σε κάθε χώρα, ανάλογα με τις τοπικές συνθήκες, προσθέτοντας ή αφαιρώντας δόσεις «αριστερής» φρασεολογίας και συνθημάτων, πολιτικών ενσωμάτωσης και χειραγώγησης, σε συνάρτηση με το εκάστοτε αστικό πολιτικό σύστημα και τις παραδόσεις του και κυρίως με την κατάσταση του εργατικού και λαϊκού κινήματος, το συσχετισμό δύναμης μέσα σε αυτό, τη δύναμη και στρατηγική αντίληψη των κομμουνιστικών κομμάτων σε κάθε χώρα και τις ανάγκες αντιπαράθεσης με τα τελευταία¹⁷.

16. Πηγή: «Μεγάλη Σοβιετική Εγκυκλοπαίδεια», λήμμα «Σοσιαλιστική Διεθνής».

17. Βεβαίως η τακτική της σοσιαλδημοκρατίας ήταν ιδιαίτερα ενέλικτη, τόσο απέναντι στα κομμουνιστικά κόμματα των καπιταλιστικών χωρών όσο και απέναντι στα κόμματα και κράτη, θεσμούς κλπ. των σοσιαλιστικών χωρών. Αξιοποίησε την ενίσχυση του οπορτουνισμού στο διεθνές κομμουνιστικό κίνημα και συνέβαλε σε αυτήν, εκμεταλλευόμενη κυρίως τις λανθασμένες αντιλήψεις μέσα στα Κομμουνιστικά Κόμματα σχετικά με το ρόλο της «αριστερής» μερίδας της σοσιαλδημοκρατίας που οδηγούσαν στην επιδίωξη πολιτικής συνεργασίας μαζί της. Ξεκινώντας από τα τέλη της δεκαετίας του 1960 και ιδιαίτερα στις δεκαετίες του 1970 και 1980 έπαιξε σημαντικό ρόλο στην αστική πολιτική και ιδεολογική διείσδυση στις σοσιαλιστικές χώρες διαμέσου των συνδικαλιστικών οργανώσεων που έλεγχε, των δυνάμεών της στο κίνημα ειρήνης, με παρεμβάσεις και «ανοίγματα» συγκεκριμένων σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων (βλ. λ.χ. SPD στα χρόνια του Βίλλυ Μπραντ κ.ά.), κυβερνήσεων, αλλά και της ίδιας της σοσιαλιστικής διεθνούς. Η καπιταλιστική αντεπανάσταση και παλινόρθωση

Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΣΟΣΙΑΛΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Στη χώρα μας, όπως και σε άλλες χώρες της Ευρώπης και της Λατινικής Αμερικής, η σοσιαλδημοκρατία εμφανίζεται (ή επανεμφανίζεται) ως αυτοτελής και ισχυρός μαζικός πολιτικός φορέας μόλις στα τελευταία χρόνια αυτής της περιόδου, με σημαντική καθυστέρηση δηλαδή, λόγω του επιπέδου ανάπτυξης του ελληνικού καπιταλισμού και κυρίως λόγω της κοινωνικής και πολιτικής ιστορίας της χώρας, όπως ήδη αναφέρθηκε σε προηγούμενες σελίδες. Βεβαίως και στην Ελλάδα παρατηρείται σημαντική ανάπτυξη του καπιταλισμού από τα τέλη της δεκαετίας του 1950 και ύστερα¹⁸ και φυσικά αυτή η ανάπτυξη είχε στην κοινωνική δομή της χώρας και στη διαστρωμάτωση της εργατικής τάξης και του συνόλου των εργαζομένων συνέπειες αντίστοιχες (αν και βέβαια, άλλης κλίμακας και άλλου βάθους) με εκείνες των αναπτυγμένων καπιταλιστικών χωρών.

Όπως είδαμε μέχρι τώρα στη συνοπτική ιστορική αναδρομή παραπάνω, η σοσιαλδημοκρατία ως έκφραση του εργατικού και στη συνέχεια του αστικού ρεφορμισμού ξεκινά από τον οπορτουνισμό μέσα στο εργατικό επαναστατικό κίνημα. Στην Ελλάδα οι ρεφορμιστικές δυνάμεις που δρούσαν προπολεμικά στο εργατικό κίνημα, όπως ήδη αναφέρθηκε, συμμετείχαν στο ΕΑΜ, ενώ μετά την ήττα του λαϊκού κινήματος στον εμφύλιο πόλεμο του 1946 - 1949 (στο ΔΣΕ εξάλλου οι εργατορεφορμιστικές δυνάμεις δε συμμετείχαν) έλαβαν μέρος στη συγκρότηση του κόμματος της

σε αυτές τις χώρες χρωστάει πολλά στις προσπάθειες υπονόμευσης και διείσδυσης σε αυτές από την πλευρά της διεθνούς σοσιαλδημοκρατίας. Όταν χρειάστηκε, η σοσιαλδημοκρατία έπαιξε ακόμη πιο ενεργό ρόλο, όπως λ.χ. στην περίπτωση της ενίσχυσης των αντισοσιαλιστικών δυνάμεων στην Πολωνία, στη δεκαετία του 1980 (μέσω Σουηδίας, στην οποία κυβερνούσαν οι σοσιαλδημοκράτες, χρηματοδοτούνταν η «Αλληλεγγύη» από τις ΗΠΑ, μετά την απαγόρευσή της). Πάρα πολλές ήταν οι περιπτώσεις τέτοιας πρακτικής της σοσιαλδημοκρατίας σε πολλές σοσιαλιστικές χώρες. Η πιο σημαντική πτυχή της υπονόμευσης ωστόσο έχει να κάνει κυρίως με την ενίσχυση και αξιοποίηση υπαρκτών οπορτουνιστικών παρεκκλίσεων στα ίδια τα κομμουνιστικά κόμματα, τόσο των καπιταλιστικών όσο και των σοσιαλιστικών χωρών.

18. Μέχρι και τα πρόσφατα «χρυσόφορα» για την ελληνική ολιγαρχία χρόνια, δηλαδή από τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1990 και μετά, ως καλύτερη περίοδος για τις επενδύσεις στην Ελλάδα ορίζεται το διάστημα 1961-1973, μέχρι τη διεθνή πετρελαϊκή κρίση.

ΕΔΑ μαζί με το ΚΚΕ¹⁹. Ταυτόχρονα δυνάμωνε το οπορτουνιστικό ρεύμα μέσα στο ίδιο το ΚΚΕ, που επιδίωκε σταθερά τη «σοσιαλδημοκρατικοποίηση» του επαναστατικού κινήματος στην Ελλάδα, του ίδιου του Κόμματος. Είναι γνωστό ότι τέτοια προσπάθεια έγινε επανειλημμένα και στη δεκαετία του 1950 (σε συνδυασμό και με την περίφημη «αποσταλινοποίηση» που συνδέεται με την πολιτική στροφή του ΚΚΣΕ στο 20ό Συνέδριο, την «παρέμβαση των αδελφών κομμμάτων» στην ιδεολογική διαπάλη στο εσωτερικό του ΚΚΕ κλπ.), αλλά και στη δεκαετία του 1960, με όχημα αφενός την καθοδήγηση και τη μαζική πολιτική δράση του πολιτικού σχηματισμού της ΕΔΑ (και κυρίως τη σχέση του ΚΚΕ απέναντί της - ο στόχος των οπορτουνιστών ήταν η υποκατάσταση του ΚΚΕ, ως κόμματος της εργατικής τάξης της Ελλάδας, από την ΕΔΑ και η ανάδειξη της τελευταίας σε τυπικό σοσιαλδημοκρατικό κόμμα της ελληνικής κοινωνίας, με ταυτόχρονο παραμερισμό και διάλυση ή περιθωριοποίηση του ΚΚΕ) και αφετέρου (αλλά και συνακόλουθα) τη διαπάλη που οδήγησε στη διάσπαση του Κόμματος το 1968 και την ίδρυση του «ΚΚΕ εσωτερικού». Η ίδια η εξέλιξη του αναθεωρητικού - οπορτουνιστικού ρεύματος (ΚΚΕ εσ. - ΕΑΡ, ΑΚΟΑ - ΣΥΝ, ΣΥΡΙΖΑ) φαίνεται ότι ακολουθεί, πιο συντομευμένα, όλη τη σειρά μεταμορφώσεων της ευρωπαϊκής σοσιαλδημοκρατίας, τηρουμένων των αναλογιών βέβαια (κυρίως λόγω βαθμού επιρροής στην εργατική τάξη διαχρονικά, όπου υπάρχουν «συμπληγάδες» κι από τις δυο με-

19. *Οπότε προκύπτουν και σημαντικά ερωτήματα για το χαρακτήρα αυτού του κόμματος, για το αν δηλαδή επρόκειτο για ένα τυπικό σοσιαλδημοκρατικό κόμμα, τοπικό ελληνικό αντίστοιχο της πρώτης φάσης ανάπτυξης της σοσιαλδημοκρατίας, με βάση την -ενδεικτική- περιοδολόγηση της παρούσας εργασίας, όταν δηλαδή μέσα στο (ενιαίο) κόμμα της εργατικής τάξης μετείχαν ταυτόχρονα στοιχεία επαναστατικά και ρεφορμιστικά. Είναι γνωστό ότι στην ΕΔΑ μετείχαν κομμουνιστές, σοσιαλιστές, άλλοι αριστεροί κ.ά. Το ζήτημα περιπλέκεται από το γεγονός των ειδικών συνθηκών (μετεμφυλιακό αντικομμουνιστικό καθεστώς), στις οποίες δημιουργήθηκε και έδρασε αυτό το κόμμα, καθώς και από το ότι φτιάχτηκε με πρωτοβουλία του ίδιου του ΚΚΕ. Αξίζει να ερευνηθεί το αν η ΕΔΑ αποτέλεσε έναν «ενδιάμεσο κρίκο», μια προδρομική μορφή και ταυτόχρονα ουσιαστική προϋπόθεση για τη γένεση ενός καθαρού ισχυρού ελληνικού σοσιαλδημοκρατικού πολιτικού κόμματος στην Ελλάδα μετά τη μεταπολίτευση, δηλαδή το αν και κατά πόσο συνέβαλε η ίδια η τακτική και στρατηγική αντίληψη του ΚΚΕ στη δοσμένη περίοδο στη δημιουργία εννοϊκών προϋποθέσεων εμφάνισης ισχυρής σοσιαλδημοκρατίας στη χώρα μας.*

ριές - ΚΚΕ από τη μία και ΠΑΣΟΚ από την άλλη) και μάλιστα παρά το γεγονός ότι από το 1974 υπάρχει και δρα στην Ελλάδα ένα κόμμα καθαρά και τυπικά σοσιαλδημοκρατικό, όπως το ΠΑΣΟΚ. Παρόμοια είναι άλλωστε και η πορεία του συνόλου του ομορτουμιστικού ρεύματος του «ευρωκομμουνισμού» στα ευρωπαϊκά ΚΚ (στρατηγική προσέγγιση με την κλασική σοσιαλδημοκρατία), το οποίο βρίσκει την αντανάκλασή του στη στρατηγική και τακτική του Κόμματος της Ευρωπαϊκής Αριστεράς σήμερα.²⁰

Ισχυρός και πλήρως αυτοτελής μαζικός πολιτικός φορέας της σοσιαλδημοκρατίας στην Ελλάδα εμφανίζεται μόλις μετά το 1974, κατά τη διάρκεια του περάσματος της καπιταλιστικής πολιτικής εξουσίας από τη δικτατορική στην κοινοβουλευτική δημοκρατική μορφή («μεταπολίτευση»), το οποίο έγινε δίχως τη συμμετοχή του οργανωμένου λαϊκού κινήματος, με διεργασίες στο εσωτερικό του καπιταλιστικού κράτους και των αστικών πολιτικών δυνάμεων. Πρόκειται φυσικά για το Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα (ΠΑΣΟΚ). Τα μέλη και στελέχη του προέρχονταν από μια σειρά χώρους, όπως κόμματα, φορείς και ομάδες του λεγόμενου «κεντρώου» αστικού χώρου, καθώς και η ΕΔΑ και άλλες αριστερές και σοσιαλιστικές μικρές οργανώσεις και ομάδες, κατ' εξοχήν δε -σε ό,τι αφορά τα ηγετικά στελέχη- από την προδικτατορική Ενωση Κέντρου (κυρίως από τα πιο ριζοσπαστικοποιημένα τμήματά της, ιδιαίτερα στη νεολαία). Επρόκειτο λοιπόν για στελέχη προερχόμενα από πολιτικούς φορείς που εξέφραζαν φιλελεύθερες - αστικορεφορμιστικές, εργατικές - ρεφορμιστικές και μικροαστικές ιδεολογικοπολιτικές αντιλήψεις, ενώ δεν έλειπαν και οι καθαρόαιμοι αστοί πολιτικοί (υπήρχαν και επιρροές αριστεριστικών ρευμάτων, τροτσκιστικών κ.ά., με αναφορές σε διάφορες εκδοχές «μαρξισμού», «σοσιαλισμού» και «κομμουνισμού»), ρεύματα που όριζαν το περιεχόμενο της πολιτικής πάλης γύρω από το ζήτημα μητρόπολης-περιφέρειας και άρα εξάρτησης-ανεξαρτησίας από το διεθνή ιμπεριαλισμό κλπ., που μαζί και με κομμάτια από την ΕΔΑ έπαιζαν το ρόλο του στοιχείου του ομορτουμισμού μέσα στο κομμουνιστικό κίνημα, στοιχείου που φαίνεται

20. Σχετικά με αρκετά ζητήματα και όψεις του ομορτουμισμού, βλ. *Ιδεολογική Επιτροπή του ΚΚΕ (Επιμ.), «Ο σύγχρονος δεξιός ομορτουμισμός. Συλλογή κειμένων», Αθήνα 2005. Ειδικά για την ιστορία της διαπάλης με τον δεξιό ομορτουμισμό στο ΚΚΕ από τη δεκαετία του 1950 μέχρι και σήμερα, βλ. ιδιαίτερα το κείμενο του Μάκη Μαΐλη, «Για το δεξιό ομορτουμισμό», στο ίδιο, σελ. 91-149.*

ότι αποτελεί αναγκαίο συστατικό για τη γένεση του σοσιαλδημοκρατικού πολιτικού σχηματισμού και ιδεολογίας, έστω κι αν η αρχική δόση είναι ίσως αρκετά μικρότερη εδώ). Αυτά τα ρεύματα συναντήθηκαν στη διάρκεια του αντιδικτατορικού αγώνα, στην Ελλάδα και τη Δυτική Ευρώπη και Βόρεια Αμερική.

Η διαδικασία συγκρότησης της ελληνικής σοσιαλδημοκρατίας συντελούνταν στο πλαίσιο της έντονης πολιτικής ριζοσπαστικοποίησης και της ανόδου του εργατικού και λαϊκού κινήματος του δεύτερου μισού της δεκαετίας του 1970. Το άμεσο και πιο κύριο πολιτικό πρόβλημα της εποχής για την αστική τάξη συνίστατο στη διαδικασία αστικού εκσυγχρονισμού της ελληνικής καπιταλιστικής κοινωνίας που γινόταν πολύ καθυστερημένα σε σχέση με την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη που είχε ήδη διανυθεί και η διασφάλιση της ομαλότητας κατά τη διάρκεια της μετάβασης («αποχουντοποίηση» κλπ.). Χρειαζόταν ο αστικός εκσυγχρονισμός του πολιτικού συστήματος, των σωμάτων ασφαλείας και του στρατού, ο αστικός εκσυγχρονισμός πολλών πλευρών της ελληνικής κοινωνίας, όπως του συνδικαλισμού, της δικαστικής εξουσίας, του Τύπου, η δημιουργία νέων πολιτικών θεσμών που να παραπέμπουν περισσότερο στη «δημοκρατική» ενσωμάτωση και λιγότερο στην καταστολή των εργαζομένων, δηλαδή χρειαζόταν αστικές μεταρρυθμίσεις τέτοιες που είχαν υλοποιηθεί τουλάχιστον μια γενιά πριν στις αναπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες της Δυτικής Ευρώπης. Παρά το γεγονός της «ομαλής» και έγκαιρης για την αστική τάξη (χωρίς δηλαδή συμμετοχή του εργατικού και λαϊκού κινήματος) μετάβασης από τη δικτατορία στην κοινοβουλευτική δημοκρατία, τα παραδοσιακά αστικά κόμματα (που είχαν μετονομαστεί σε ΝΔ και ΕΔΗΚ), όπως πολύ σύντομα φάνηκε, δεν μπορούσαν να διασφαλίσουν από μόνα τους τη συνέχεια της διαδικασίας με τους παλιούς τρόπους. Ετίθετο (αν και όχι με όρους επανάστασης βέβαια, δεν υπήρξε επαναστατική κατάσταση στη δοσμένη περίοδο, αλλά μόνο ριζοσπαστικοποίηση τμημάτων του λαού) το ζήτημα του πολιτικού προσανατολισμού και της ηγεμονίας στο εργατικό και λαϊκό κίνημα που διογκωνόταν και έμπαινε σε φάση πολιτικής διαμόρφωσης και ενδεχομένως παρουσιάζονταν κίνδυνοι για την αδιατάρακτη συνέχιση της αστικής ηγεσίας -και άρα της αστικής «ομαλότητας»- στη διαδικασία της μεταπολιτευτικής μετάβασης (στο πλαίσιο και των υπαρκτών εσωτερικών αντιθέσεων μέσα στο ίδιο το αστικό πολιτικό σύστημα στη δοσμένη φάση αναμόρφωσής του).

Σε αυτή τη χρονικά σύντομη, αλλά πολιτικά καθοριστική περίοδο (1974-

1981) η σοσιαλδημοκρατία εμφανίστηκε στην Ελλάδα με ένα ριζοσπαστικό «αριστερό» πολιτικό πρόγραμμα, με αναφορές στην «κοινωνική απελευθέρωση», την «κοινωνικοποίηση του χρηματοδοτικού συστήματος στο σύνολό του» και «των βασικών μονάδων παραγωγής», ώστε να τεθούν οι βάσεις για «να πάψει η εκμετάλλευση ανθρώπου από άνθρωπο»²¹ κλπ. Ταυτόχρονα καλούσε για έξοδο από το ΝΑΤΟ και μη είσοδο στην ΕΟΚ, κατάγγελλε τα μονοπώλια και το διεθνή ιμπεριαλισμό, τη διεθνή σοσιαλδημοκρατία που αποτελούσε «το μακρύ χέρι του διεθνούς ιμπεριαλισμού» και πάρα πολλά άλλα. Εμφανίστηκε δηλαδή με ένα πρόσωπο αντιμονοπωλιακό, δημοκρατικό, σοσιαλιστικό (χωρίς βέβαια να ενστερνίζεται τον επιστημονικό σοσιαλισμό), ενσωματώνοντας στο πρόγραμμά της μαζί μια σειρά αιτήματα της εργατικής τάξης και του λαού με αστικοδημοκρατικό, αντιμονοπωλιακό, εν μέρει και «σοσιαλιστικοφανή» χαρακτήρα. Ταυτόχρονα ξεκίνησε πολύ σοβαρή οργανωτική δουλειά στα εργατικά συνδικάτα, στην αγροτιά, στα μικροαστικά στρώματα της πόλης.

Σε πολύ λίγα χρόνια το ΠΑΣΟΚ κατάφερε να απορροφήσει το σύνολο σχεδόν των στελεχών και της εκλογικής επιρροής του «κεντρώου» αστικού χώρου (από τον οποίο άλλωστε προερχόταν ο ίδιος ο ηγέτης του που ήταν στέλεχος της Ένωσης Κέντρου και υπουργός στην κυβέρνηση που είχε σχηματίσει προδικτατορικά) και σημαντικό μέρος από τη δύναμη που παλιότερα εκφραζόταν μέσα από την ΕΔΑ (καθώς και των στρωμάτων που κινούνταν ανάμεσα στους δύο αυτούς χώρους - Ένωση Κέντρου και ΕΔΑ). Στη ραγδαία ανάπτυξη του ΠΑΣΟΚ συντέλεσε η έντονη ανάπτυξη του κινήματος (στο οποίο οι δυνάμεις του συμμετείχαν ενεργά), οι δυσκολίες ανασυγκρότησης του ΚΚΕ λόγω τόσο της μακρόχρονης βαθιάς παρανομίας του, όσο και των επιπτώσεων της διάσπασης του 1968 και όσων αυτές συνεπάγονταν για την ταχύτητα ξεπεράσματος της σύγχυσης στις γραμμές του τελευταίου και για τη γρηγορότερη ανασυγκρότησή του, η έλλειψη σημαντικής πολιτικής εμπειρίας μεγάλου μέρους των λαϊκών μαζών, λόγω της δυσκολίας διεξαγωγής εκτεταμένων μαζικών αγώνων στη διάρκεια της δικτατορίας, λόγω τέλος ακόμα και του ελέγχου από την αστική τάξη επί της διαδικασίας αστικοδημοκρατικού εκσυγχρονισμού. Σε αυτές τις συνθήκες, η ελληνική σοσιαλδημοκρατία επιβλήθηκε στη συνείδηση πολύ μεγάλου μέρους των ριζοσπαστικοποιημένων λαϊκών μαζών σαν η κύρια πολιτική δύναμη στον αγώνα για δημοκρατία, εθνική ανε-

21. Βλ. λ.χ. τη γνωστή *Ιδρυτική Διακήρυξη του ΠΑΣΟΚ*, της 3ης Σεπτεμβρίου 1974.

ξαρτησία, κοινωνική απελευθέρωση, σοσιαλιστικό μετασχηματισμό της ελληνικής κοινωνίας. Όλα αυτά τα αιτήματα το ΠΑΣΟΚ τα συνόψισε στο σύνθημα της «Αλλαγής», με το οποίο πέτυχε και την ανάδειξή του σε κυβέρνηση το 1981.

Η πρώτη αυτή φάση (1974-1981) της ύπαρξης του ΠΑΣΟΚ, της σύγχρονης ελληνικής σοσιαλδημοκρατίας, διαφέρει αρκετά από το πρώτο στάδιο της σοσιαλδημοκρατίας γενικά, με βάση τη γενική ιστορική περιодολόγηση της ευρωπαϊκής σοσιαλδημοκρατίας που επιχειρήθηκε παραπάνω και δεν θα πρέπει να συγχέεται μαζί της. Η πηγή της διαφοράς έγκειται πρώτα-πρώτα στο ότι είχε παρέλθει οριστικά η ιστορική εκείνη εποχή στην οποία αντιστοιχεί το καθ' εαυτόν στάδιο γένεσης της σοσιαλδημοκρατίας, δηλαδή η ιστορική εποχή του περάσματος του καπιταλισμού στο μονοπωλιακό του στάδιο και της πρώτης μεγάλης μαζικοποίησης και οργάνωσης του εργατικού κινήματος. Ο μονοπωλιακός καπιταλισμός ήταν εδώ και δεκαετίες διαμορφωμένη πραγματικότητα και στην Ελλάδα. Οι πολιτικές προϋποθέσεις²² της σύγχρονης ελληνικής σοσιαλδημοκρατίας πρέπει λοιπόν ενδεχομένως να αναζητηθούν αφενός στην εξέλιξη των εργατο-ρεφορμιστικών πολιτικών κινήσεων και κομμάτων του μεσοπολέμου και της αντίστασης, στις αντίστοιχες κινήσεις και σχηματισμούς μετά τον πόλεμο, σημαντικό μέρος των οποίων έδρασε και μέσα στην ΕΔΑ, καθώς και στη συνάντηση-σύγκλιση αυτών των ρευμάτων με δυνάμεις που προέρχονταν από τον αστικό κεντρώο λεγόμενο χώρο που υπήρχε προδικτατορικά. Ο τελευταίος χαρακτηριζόταν από αστικές ρεφορμιστικές θέσεις που οφείλονταν στην ιστορική καθυστέρηση της λύσης του πολιτειακού ζητήματος στη χώρα (που κι αυτή με τη σειρά της οφειλόταν στο βαθμό εσωτερικής οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης της χώρας και στη θέση που τότε κατείχε η Ελλάδα στο διεθνή συσχετισμό δυνάμεων και ισχύος μέσα στο διεθνές ιμπεριαλιστικό σύστημα). Ακριβώς το γεγονός της ιστορικής καθυστέρησης της επίλυσης μιας σειράς προβλημάτων αστικού εκσυγχρονισμού έκανε να προσεγγίσουν μεταξύ τους οι παραπάνω δυνάμεις

22. Για τις κοινωνικές προϋποθέσεις της σοσιαλδημοκρατίας γενικά (εργατική αριστοκρατία) έχει ήδη γίνει λόγος παραπάνω. Ας αναφερθεί εδώ απλώς ότι αυτά τα ανώτερα στρώματα της εργατικής τάξης, όπως και η εσωτερική διαφοροποίηση της τελευταίας γενικότερα, αναπτύχθηκαν περαιτέρω στις δεκαετίες του 1960 και 1970, με την ανάπτυξη του κρατικού («δημόσιου» και «ευρύτερου δημόσιου») τομέα, και αποτέλεσαν την κοινωνική βάση της ελληνικής σοσιαλδημοκρατίας.

-αστικές, εργατο-ρεφορμιστικές, μικροαστικές- και είχε ως αποτέλεσμα το σχηματισμό της ιδιαίτερης φυσιογνωμίας της ελληνικής σοσιαλδημοκρατίας όσον αφορά την κοινωνική (κοινωνικο-ταξική) ποιότητα της ηγεσίας της, τον πολύ έντονο εκλεκτικισμό στη θεωρία και στον πολιτικό και ιδεολογικό λόγο, καθώς και τις κοινωνικο-ταξικές αναφορές (όπου λ.χ. πλειοδοτεί η κατηγορία «λαός» ή «μη προνομιούχου» κλπ. έναντι της πιο κλασικά σοσιαλδημοκρατικής «εργατική τάξη»), όπως επίσης και τα εθνοκεντρικής κατεύθυνσης συνθήματα («η Ελλάδα στους Έλληνες», σ' αυτό το πλαίσιο τοποθετούνταν από το ΠΑΣΟΚ και τα συνθήματα «έξω από την ΕΟΚ και το ΝΑΤΟ», το αίτημα της εθνικής ανεξαρτησίας κ.ο.κ.). Ολα αυτά δείχνουν και το γενικό πολιτικό περιβάλλον και κλίμα που είχε δημιουργηθεί μετά την πτώση της δικτατορίας.

Η δεύτερη -εξαιρετικά σύντομη- φάση εξέλιξης της σύγχρονης ελληνικής σοσιαλδημοκρατίας φαίνεται ότι διαρκεί από το 1981, οπότε καταλαμβάνει την κυβερνητική εξουσία, κατά κύριο λόγο μέχρι και το 1984 - 1985. Εδώ το ΠΑΣΟΚ αναλαμβάνει τη διαχείριση του κράτους και προβαίνει αφενός στην ολοκλήρωση του αστικού εκσυγχρονισμού της μεταπολίτευσης και αφετέρου σε μια σειρά μέτρα που επικεντρώνονται στις «κοινωνικοποιήσεις» (κρατικοποιήσεις) ιδιωτικών επιχειρήσεων και στην προσπάθεια υλοποίησης -σε διαφορετικές συνθήκες- μιας πολιτικής ανάλογης (όχι όμοιας φυσικά) με αυτή των Σουηδών σοσιαλδημοκρατών του μεσοπολέμου («ΕΣΥ», «κράτος πρόνοιας», αστικός-εκσυγχρονιστικός εκδημοκρατισμός του νομοθετικού πλαισίου του συνδικαλιστικού κινήματος -αν και όχι ολοκληρωμένος ο τελευταίος, ακόμα και με βάση τα αστικοδημοκρατικά πλαίσια, βλ. λ.χ. την προσθήκη του περιβόητου «άρθρου 4» στο νόμο περί «κοινωνικοποιημένων επιχειρήσεων»- κλπ.). Πρέπει βέβαια εδώ να σημειωθεί ότι η διαδικασία των «κοινωνικοποιήσεων» είχε ξεκινήσει και κατά το μεγαλύτερο μέρος της είχε ήδη υλοποιηθεί από την κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας νωρίτερα (η περίφημη ... «σοσιαλμανία» του Κ. Καραμανλή, σύμφωνα με τον ίδιο το ΣΕΒ), όπως και σημαντικό μέρος του αστικού εκσυγχρονισμού της πολιτικής και κοινωνικής ζωής. Το ίδιο όμως δεν είχε γίνει κατ' αναλογία και στις καπιταλιστικές κοινωνίες του μεσοπολέμου, αλλά και μεταπολεμικά;

Κάποιες από τις πολιτικές που ξεκίνησαν στην πρώτη τετραετία του ΠΑΣΟΚ συνεχίστηκαν και για το επόμενο διάστημα, όπως επίσης και οι συνέπειές τους. Ωστόσο φαίνεται ότι το ΠΑΣΟΚ αρχίζει να περνά σε μια τρίτη φάση εξέλιξης από το 1985. Τότε έχουμε τη συμφωνία παραμονής

των αμερικανικών βάσεων στην Ελλάδα, την απεμπόληση της υπόσχεσης αποδέσμευσης από την ΕΟΚ και κυρίως την εκπόνηση του «σταθεροποιητικού προγράμματος της οικονομίας 1985 - 1987», που σηματοδοτεί το επίσημο πέρασμα της πολιτικής του ΠΑΣΟΚ από τον όποιο-κηδεμονευόμενο από την αστική ιδεολογία- «εργατικό» ή «λαϊκό» ρεφορμισμό σε καθαρά αστικό προσανατολισμό. Η καπιταλιστική ανάπτυξη πλέον είναι που αρχίζει να ορίζεται ως η βασική προτεραιότητα και όχι η ικανοποίηση των αναγκών των εργαζομένων κι έτσι η δεύτερη υποτάσσεται στην πρώτη (βεβαίως στα λόγια: «ώστε να επιτευχθεί τελικά η δεύτερη») - τυπική αντιμετάθεση εννοιών για να περάσει η πολιτική εξουσία. Γεγονότα που σημάδεψαν αυτή τη στροφή του ΠΑΣΟΚ ήταν το κυβερνητικό δικαστικό πραξικόπημα στη ΓΣΕΕ το 1985, μια σαφής συντηρητικοποίηση του συνόλου της πολιτικής του σε όλους τους τομείς, η κατευθυνόμενη με εκ των άνω οργανωτικά μέτρα μετατροπή των μελών και οπαδών του σε μηχανισμό ελέγχου και ανάσχεσης της πάλης του εργατικού και λαϊκού κινήματος, η ολοκλήρωση της προσέγγισης και τελικά της συγχώνευσης των σημαντικών στελεχών και της ηγεσίας του με ομάδες συμφερόντων του μονοπωλιακού κεφαλαίου (από εδώ εξηγείται και το ξεκίνημα των τριβών και της διαπάλης και ανταγωνισμού μεταξύ μονοπωλιακών συμφερόντων που αργότερα οδήγησε σε εξελίξεις όπως το «σκάνδαλο Κοσκωτά» κ.ά.), η οριστική και αμετάκλητη ένταξή τους στο πολιτικό προσωπικό της αστικής τάξης της Ελλάδας. Το πέρασμα του ΠΑΣΟΚ, δηλαδή της σύγχρονης ελληνικής σοσιαλδημοκρατίας σε αυτή την τρίτη φάση της έχει οριστικά και ολοκληρωτικά συντελεστεί στο τέλος του δεύτερου μισού της δεκαετίας του 1980.

Αναφέρθηκαν κατά την ανάλυση της ελληνικής σοσιαλδημοκρατίας επίσης τρία στάδια ή φάσεις, όπως και κατά την εξέταση της σοσιαλδημοκρατίας γενικά. Ωστόσο, όπως ήδη αναφέρθηκε, υπάρχουν ουσιαστικές διαφορές. Η σύγχρονη ελληνική σοσιαλδημοκρατία φαίνεται να διατρέχει πολύ γρήγορα τα στάδια αυτά και φτάνει να ταυτίζεται πολύ σύντομα με τη διεθνή σοσιαλδημοκρατία των αναπτυγμένων καπιταλιστικών χωρών. Αυτό φαίνεται ιδιαίτερα έντονα και στο πώς και πόσο γρήγορα αλλάζει η στάση της απέναντι στην τελευταία. Στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1970 το ΠΑΣΟΚ αποκήρυσε τη διεθνή σοσιαλδημοκρατία ως όργανο του ιμπεριαλισμού, στα τέλη της δεκαετίας του 1980 γίνεται μέλος της Σοσιαλιστικής Διεθνούς και στη δεκαετία του 2000 φτάνει να αναλαμβάνει την προεδρία της. Η ταχύτατη αυτή εξέλιξη στην επίσημη πολι-

τική και λόγο του ΠΑΣΟΚ δείχνει ότι η απόσταση μεταξύ της κοινωνικής και πολιτικής κατάστασης της Ελλάδας και των αναπτυγμένων καπιταλιστικών χωρών ήταν πολύ μικρή ήδη από τη δεκαετία του 1970 και η διαφορά συνίστατο σε μια ορισμένη καθυστέρηση υλοποίησης της τελευταίας φάσης του αστικού εκσυγχρονισμού στη χώρα μας, το μεγαλύτερο μέρος μάλιστα της οποίας συντελέστηκε από την κυβέρνηση της ΝΔ στα χρόνια 1974 - 1981. Στο ΠΑΣΟΚ πρακτικά δεν έμενε παρά η τελευταία πινελιά αυτού του εκσυγχρονισμού. Με βάση λοιπόν τα καθήκοντα που είχε να λύσει, είναι σωστό να συμπεράνουμε ότι η ελληνική σοσιαλδημοκρατία ξεκινά αντικειμενικά με κυρίαρχη στρατηγικά την αστική ρεφορμιστική συνιστώσα της ή τουλάχιστον ότι η τελευταία έχει επικρατήσει ολοκληρωτικά τη στιγμή που αναλαμβάνει την κυβερνητική εξουσία.

Απ' όλα αυτά προκύπτει μια μεγάλη αντίφαση ανάμεσα στο «είναι» και το «φαίνεσθαι» της εξέλιξης του ΠΑΣΟΚ. Προκύπτει ότι από τη στιγμή της ίδρυσής του, το ΠΑΣΟΚ αντιστοιχεί στο τρίτο στάδιο (σωστότερα ίσως: βαθμίδα) εξέλιξης της σοσιαλδημοκρατίας γενικά, δηλαδή στο *αστικορεφορμιστικό στάδιο ή βαθμίδα εξέλιξης της σοσιαλδημοκρατίας*. Ο χαρακτήρας του συγκαλύπτεται πίσω από μια ευέλικτη τακτική, που παίρνει υπόψη της ορισμένες αλλαγές που είχαν συντελεστεί στην κοινωνικοοικονομική και πολιτική πραγματικότητα της Ελλάδας των πρώτων χρόνων της μεταπολίτευσης: ξεπέρασμα του «κέντρου», αντιμπεριαλισμός, ριζοσπαστικοποίηση εκτεταμένων λαϊκών στρωμάτων λόγω της χούντας και των συνεπειών της κλπ., ενώ ταυτόχρονα αξιοποιεί τις στρατηγικές αδυναμίες του διεθνούς κομμουνιστικού κινήματος, όσον αφορά τη στάση απέναντι στη σοσιαλδημοκρατία, τον προσδιορισμό των καθήκοντων του λαϊκού κινήματος στη δοσμένη περίοδο, τη σχέση αστικοδημοκρατικών αλλαγών και σοσιαλιστικής προοπτικής κλπ. Τα καθήκοντα ωστόσο που είχε να λύσει ένα σύγχρονο σοσιαλδημοκρατικό, δηλαδή αστικορεφορμιστικό κόμμα στη δοσμένη εποχή στην Ελλάδα ήταν δεδομένα και αυτά έλυσε, όπως αποδείχτηκε και στη συνέχεια. Αν λοιπόν το «φαίνεσθαι» της ιστορίας του ΠΑΣΟΚ μας λέει ότι επρόκειτο για ένα αρχικά ριζοσπαστικό σοσιαλιστικό κόμμα που στην πορεία στράφηκε «προς τα δεξιά» και ενσωματώθηκε τελικά στην κυρίαρχη αστική πολιτική (κάτι που επαναλαμβάνεται συνεχώς από πλήθος αστών αναλυτών, ιδιαίτερα «αριστερή» απόχρωσης), αντίθετα το «είναι» του, η πραγματική πολιτική του ιστορία και όλη η λογική της εξέλιξής του πιστοποιεί ότι από την αρχή είχε μια ορισμένη λειτουργία να επιτελέσει στο αστικό πολιτικό σύ-

στημα της Ελλάδας από τη μεταπολίτευση και στο εξής, αυτή του μεγάλου αστικορεφορμιστικού κόμματος, εκσυγχρονισμένου διαδόχου σχηματισμού των φιλελεύθερων και του «κέντρου». Όλος ο αρχικός «ριζοσπαστισμός» και «σοσιαλισμός» του ΠΑΣΟΚ δεν ήταν τίποτε άλλο παρά η αναγκαστική τελετουργία και τρόπος αντικατάστασης της μορφής του ενός εκ των δύο πόλων του δικομματισμού στη χώρα (και της αποκατάστασης του τελευταίου, ως αστικού πόλου, με άλλο όνομα και άλλες κοινωνικές αναφορές, σύμφωνα με τις κοινωνικοοικονομικές και πολιτικές αλλαγές που είχαν στο μεταξύ συντελεστεί). Δεν πρόκειται απλώς για μια διαδικασία εξάπτησης (αν και η εξάπτηση δε θα μπορούσε να απουσιάζει από εδώ), αλλά για μια λογική εξέλιξης, καθώς και για μια στρατηγική και τακτική. Οι πραγματικές πολιτικές επιλογές του ΠΑΣΟΚ, σε κάθε ξεχωριστή φάση εξέλιξής του, είναι συνεπείς σε μια ορισμένη στρατηγική: υπακούουν στις ανάγκες ανανέωσης, διαμόρφωσης και σταθεροποίησης του αστικού πολιτικού συστήματος στη χώρα και περιθωριοποίησης του Κομμουνιστικού Κόμματος.

Αν όμως είναι έτσι τα πράγματα, πρέπει να αντιμετωπιστούν με πολύ κριτικό βλέμμα οι αντιλήψεις μαρξιστών και κομμουνιστών επιστημόνων²³ των δεκαετιών του 1970 και κυρίως του 1980 που θεωρούσαν το

23. Βλ. κυρίως Κοτζιάς Ν., «Ο " τρίτος δρόμος" του ΠΑΣΟΚ. Κριτική με βάση τη μαρξιστική-λενινιστική ανάλυση της ελληνικής πραγματικότητας», Αθήνα 1983, έργο που εξέφραζε την κυρίαρχοσα αντίληψη στο ΚΚΕ στη δοσμένη περίοδο και στο οποίο το ΠΑΣΟΚ θεωρείται, το 1983, ως ένα κόμμα που ακόμη βρίσκεται υπό διαμόρφωση και το οποίο δε συνιστά ολοκληρωμένο σοσιαλδημοκρατικό κόμμα αντίστοιχο αυτών των αναπτυγμένων καπιταλιστικών χωρών. Στο συγκεκριμένο έργο θεωρείται ότι το ΠΑΣΟΚ εκφράζει πολιτικά κυρίως τα μεσαία στρώματα της χώρας και στο εσωτερικό του διεξάγεται έντονη διαπάλη μεταξύ αστικών αντιλήψεων (κυρίως της μη μονοπωλιακής αστικής τάξης) ενός μέρους της ηγεσίας του και μικροαστικών, ενώ εκτιμάται σαν πολύ πιθανή μια διάσπαση του ΠΑΣΟΚ εξαιτίας αυτής της διαπάλης. Η σημερινή ανάγνωση του βιβλίου αυτού μετά από παρέλευση 25 χρόνων μάς λέει ίσως πολύ περισσότερα για το πολιτικό και ιδεολογικό κλίμα της εποχής εκείνης (με τόσο κοντινή πίσω της την εποχή της χούντας, τη μεταπολίτευση και την πρόσφατη συγκρότηση και ανασυγκρότηση των πολιτικών δυνάμεων στη χώρα) και για τη στάση και τακτική-καθώς και για τις θεωρητικές δυνατότητες και την ικανότητα πρόβλεψης- του ΚΚΕ στη δοσμένη περίοδο και τις συνέπειές της, παρά για το ίδιο το ΠΑΣΟΚ που, κατά τη γνώμη του γράφοντα και με την ασφάλεια βέβαια του «εκ των υστέρων», συνιστούσε

ΠΑΣΟΚ ως «μικροαστικό ρεφορμιστικό κόμμα» ή ως «αιδιότυπο σοσιαλ-ρεφορμιστικό κόμμα» που κινείται με βάση «μικροαστικές αντιλήψεις περί του σοσιαλισμού», δίχως να του αποδίδουν καθόλου αστικό χαρακτήρα και μάλιστα δίχως να το θεωρούν καν ως σοσιαλδημοκρατικό κόμμα. Όλα αυτά βέβαια είναι θέματα προς περαιτέρω διερεύνηση.



Οπορτουνισμός - προδοσία: Ο Γάλλος σοσιαλδημοκράτης Αλμπερ Τομά μιλάει στους φαντάρους σε μέτωπο του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου.

ήδη πολύ πριν το 1983 ένα καθαρά σοσιαλδημοκρατικό κόμμα, με πλήρως διαμορφωμένη στρατηγική και τακτική αντίληψη. Το «υπό διαμόρφωση», σε ό,τι αφορά το ΠΑΣΟΚ στη δοσμένη περίοδο, θα έπρεπε σήμερα να αντικατασταθεί μάλλον από το «υπό προσαρμογή» και μάλιστα «υπό μεθοδευμένη και προγραμματισμένη προσαρμογή». Ακόμα κι αν γίνει δεκτό ότι «παιζόταν» η μελλοντική κατεύθυνση της εξέλιξης του ΠΑΣΟΚ το 1983, όπως εκτιμάται στην εν λόγω εργασία, η οριστική πολιτική στροφή που ξεκινά το 1984 - 1985, μόλις ένα με ενάμιση χρόνο μετά την έκδοση του βιβλίου, δείχνει ότι ο πραγματικός συσχετισμός δύναμης μέσα στο κόμμα αυτό ήταν από πριν συντριπτικός υπέρ των αστικών αντιλήψεων και ότι η όποια προσπάθεια επηρεασμού και ενίσχυσης των αντικαπιταλιστικών αντιλήψεων σε αυτό από την πλευρά του ΚΚΕ, με τη μορφή που αυτή διακρίνεται στην ήπια και ευμενή κριτική προς το ΠΑΣΟΚ που γίνεται στο βιβλίο, είναι σαφές ότι ήταν εκ των προτέρων καταδικασμένη σε αποτυχία.